

TEMA 1. GEOGRAFIA DEL TERME MUNICIPAL DE MARRATXÍ

La geografia com a ciència d'estudi de la superfície terrestre, les societats que l'habiten i els territoris, els paisatges i els llocs que la conformen al relacionar-se entre sí.

1. Situació i característiques

1.1.1. Marratxí a la Mancomunitat del Raiguer

El terme municipal de Marratxí pertany a la Mancomunitat del Raiguer, constituïda com entitat supramunicipal a l'any 1981. La qual acull a 11 municipis situats als voltants de la Serra de Tramuntana com són Marratxí, Santa Maria del Camí, Alaró, Consell, Binissalem, Lloseta, Mancor de la Vall, Inca, Selva, Campanet i Búger amb una cabuda actual de 103.000 habitants majoritàriament concentrats a la ciutat d'Inca i al terme de Marratxí. Actualment la Mancomunitat ofereix als diferents municipis serveis com la recollida selectiva de residus, la neteja i manteniment de camins, serveis d'ocupació, educació per a persones adultes, serveis de caire social i comunitari, entre d'altres.

1.1.2. Extensió i llandes amb altres municipis

Marratxí es troba situat la part occidental de Bunyola. La seva superfície és de 54,2 Km² (5.427 hectàrees), és el núm. 22 en superfície de tota l'illa de Mallorca. El terme municipal de Marratxí llinda amb Palma, Bunyola i Santa Maria.

2. Geografia Física

2.1. Trets característics del medi físic: el relleu, les aigües terrestres, el clima, la vegetació i el sòl

Marratxí és un terme de relleus suaus i poc accidentat amb una elevació màxima, sobre el nivell de la mar, de 233 metres a dalt de **Can Parrisco** que contrasten amb els 21 metres sobre el nivell del mar de El Pinaret (Es Pont d'Inca) la part més baixa del municipi.

Quasi tres quartes parts del territori (71%) estan ocupades per conreus de secà acompanyats d'arbres (ametllers, figueres i garrovers) que ocupen les zones més planes, els fons i les pendents de les valls.

La vegetació natural és arraconada a diferents llocs (menys del 12% del territori) on no és possible l'agricultura (zones d'ullastres, garrigues baixes i pinars secs utilitzats tradicionalment com a pastures i zones de carboner entre altres activitats).

2.1.1. Climatologia. Clima mediterrani

Marratxí té els trets característics del clima mediterrani:

- Estius eixuts
- Màximes precipitacions a la tardor, especialment l'octubre (setembre, octubre i novembre). De setembre a desembre es comptabilitzen el 52% de les precipitacions anuals.
- Un clima acusat per la sequedat, amb una precipitació anual que no supera els 500 mm i una temperatura mitjana anual de 17° C.

Hi ha diversos observatoris meteorològics estacions a sa Cabaneta (1960), Son Sureda, Es Pont d'Inca i Son Bonet. La precipitació anual varia i s'incrementa d'oest a est i de sud a nord.

La zona més seca és l'àrea més baixa, que llinda amb Palma, la zona de Es Pla de Na Tesa i Es Pont d'Inca (400 mm).

En canvi la zona de més pluja és la que llinda amb Bunyola i Santa Maria: Son Sureda, sa Cabaneta, Marratxinet, Pòrtol (500 mm).

Períodes eixuts anuals:

- 1945. 185 mm. a son Sureda
- 1983. 242,9 mm, a sa Cabaneta
- 1999. 288 mm. a sa Cabaneta

Períodes més plujosos:

- 1943. 714 mm a Son Sureda
- 1972. 701,8 mm. A Son Sureda
- 1972. 724,4 mm a sa Cabaneta
- 1962. 710 mm a sa Cabaneta

El 16 d'octubre de 1966 a Marratxinet van ploure 104 litres m². El 21 d'octubre de 1982 a sa Cabaneta van ploure 99,7 litres m²

Temperatures: són especialment suaus per tot Marratxí. De sud a oest. Destaquen embassades d'aire fred a l'hivern a les zones més baixes sobretot les nits de calma que produeixen grans gelades més proclius a la fondalada dels camps d'inca i menys a Pont d'Inca i Pla de Na Tesa.

Com exemple de calorades històriques, el 22 d'agost de 1994 s'arribà a 41,4°C a sa Cabaneta o el 29 de juliol de 1988, també a sa Cabaneta arribaren als 40,5°C., al cap de dos dies el 31 de juliol arribaren a Son Nebot als 41,2°C.

2.1.2. Geomorfologia. Principals formes de relleu del municipi

Geomorfològicament, Marratxí compren 2 grans àrees diferenciades per la disposició del relleu i pel tipus de materials del sol:

- La part del Pla de Palma (Es Pont d'inca, Son Nebot, Es Pla de na Tesa, carretera d'Inca..) constituït per dipòsits sedimentaris quaternaris d'origen al·luvial dipositats per la xarxa d'afluents del torrent Gros.

- La part Oriental constituïda per materials calcaris escullosos, del final del Cenozoic que apareixen a un nivell més elevat.

Al territori marratxiner els materials no han sofert plegaments; són d'època més moderna que l'època principal de l'orogènia que va donar lloc a les zones de muntanya de Mallorca: no obstant a la part central del terme es troba una configuració anticlinal, l'elevació es va produir per moviments recents, els costats d'aquestes anticlinal son els turons de Son Sureda, es Caülls i Son Sales, a més dels ressalts de relleus de sa Cabaneta i Pòrtol i la part central esventrada per l'acció dels torrents constitueix la depressió ocupada pel Camp d'Inca, Marratxinet i Son Cos (el

subsòl d'aquesta àrea conté importants depòsits d'argila que definiran en el futur l'arrelament i la importància de l'industria terrissera en el municipi (recordar el malbé que es va fer a les pedreres d'argila blanca la construcció de l'autopista al seu pas per la zona). Geomorfòlogicament aquesta zona és la de màxim interès. Els moviments tectònics que l'adreçaren encara estan actius _hi ha hagut moviments sísmics que històricament han tingut l'epicentre a la zona, especialment el del maig de 1851 que tingué l'epicentre a l'església de Sant Marçal causant grans d'anys materials a la façana al igual que la façana de la Seu de Palma.

En el paisatge de Marratxí podem establir tres realitats diferenciades paisatgísticament

A) PART SUD-ORIENTAL

Zona que llinda amb santa Maria i Palma per la part de Puntiró i Pòrtol Nou, conformada per materials escullosos situats a nivell elevat, tradicionalment garriga substituïda per l'acció dels roters, es converteix amb ametllers, tanques de delimitació de parcel·les (parets de pedra en sec) i algunes barraques.

B) SECTOR NORD-ORIENTAL

Zona ocupada per l'anticlinal de Marratxí, llinda amb santa Maria, és un gran mosaic d'ocupacions i relleus:

- Àrees planeres ocupades per ametllers
- Àrees argiloses sense vegetació
- Ressalts muntanyós amb pinar (sa vileta)

El bloc de l'argila i el caràcter poc permeable del subsòl la diferencia de la resta del municipi. Hi trobam l'elevació de Can Parrisco o el Puig Blanc a 176 m.

C) PART OCCIDENTAL

Caracteritzat per l'absència de relleu; tradicionalment eren camps d'ametllers i algun garrover.

Dins aquest model apareixen les àrees irrigades lligades al sector del Pla de Son Nebot (antiga horta d'Amunt del Pla de Palma) que aprofitaven fonts de peu de la Serra conduïts per un complex sistema de sèquies (son els camps de cítrics vora s'Indiateria).

Una altra zona de reguiu es trobava a Es Pla d Na Tesa que connecta amb l'horta del Pla de baix de Palma (Son Ferriol – Sant Jordi) on apareixen alguns elements com els safareigs, horts i els molins de vent aiguaders.

Tanmateix, els usos del sol urbà ha modificat aquets models de paisatge. Sementers i horts han estat substituïts per habitatges familiars, majoritàriament al corredor de la carretera d'Inca.

Anticlinal: Plec convex que conté en el nucli els estrats més antics.

2.1.3. Hidrografia. Torrents i sèquies

Analitzarem la circulació superficial de les aigües: els torrents als seu pas per Marratxí, torrents amb escorrentia esporàdica, només corre l'aigua en períodes de pluges intenses.

Hidrològicament, Marratxí pertany al vessant de Palma, a la Conca del Torrent **Gros** i aboca aigües cap a la branca oriental d'aquest torrent conegut com Torrent de ses Mates i Torrent de **Coanegra** a la capçalera. El torrent de Coanegra travessa el terme en una diagonal quasi perfecte i el seu recorregut es quasi paral·lel a la carretera Palma - Inca – Alcúdia.

El **Torrent de Coanegra** comença al salt des Freu (Pla d'Orient) i solca la vall de Coanegra. Després de travessar l'espectacular barranc de Coanegra a cavall entre Bunyola i Santa Maria entra a Marratxí en terrenys de Son Sureda i Es Caülls on el propi torrent va construir un notable sistema de terrasses i meandres, darrerament fet mal be per la urbanització (habitatges, autopista, Festival parc,..etc). Al Pont d'Inca s'ajunta amb el torrent Gros, després de 16 km de recorregut.

Els millors indrets per visitar el torrent a Marratxí és el camí de sa Bomba i a les terres d'es Caülls (es Polls Grossos).

El torrent de Coanegra és un canó càrstic que neix al pla d'Orient, a 413 m, i davalla encaixat fins a la possessió de Son Pou, a 250 m. Disposa d'un irregular flux d'aigua, amb llargs períodes de sequera i fortes reviscudes a la tardor i a l'hivern.

Una part del terme no aboca al torrent Gros i als seus afluents; ho fa cap al conjunt de torrentons i xaragalls que van a parar a la Zona Humida del Pla de Sant Jordi: es tracta de tota la zona del sud de Pòrtol i sa Cabaneta, l'àrea de Son Caulelles i Puntiró; igualment drenen cap a sant Jordi els paratges de Son Ametler i Es Pinaret (l'aigua va cap a son Ferriol).

Una part reduïda de Marratxí pertany a la Conca d'Alcúdia; els paratges Portolans com la zona del camí del Jardí, els Antigors, Son Bieló i Can Forner aboquen les aigües cap a Santa Maria; l'aigua segueix cap als baixos de Santa Eugènia, d'aquí s'uneix al torrent de Biniali i recorre un llarg camí cap al torrent de Muro i l'aigua acaba a s'Albufera d'Alcúdia.

Hi ha hagut algunes torrentades no molt notables a Coanegra que afectaren destruint algunes vies de comunicació i explotacions agrícoles a la zona del camí de sa Bomba.

Algunes mesures tradicionals per aturar les destruccions de les torrentades son els espectaculars sistemes de parats i murs de contenció a les possessions del nord, sobretot al seu pas per Son Sureda i es Caülls.

L'edificació massiva vora la xarxa torrencial pot crear problemes (Es camp d'Inca).

2.1.4. Biogeografia. Vegetació

A Marratxí, per una banda les activitats agràries i les urbanitzacions han potenciat i provocat que la vegetació espontània ocupi àrees molt marginals i reduïdes.

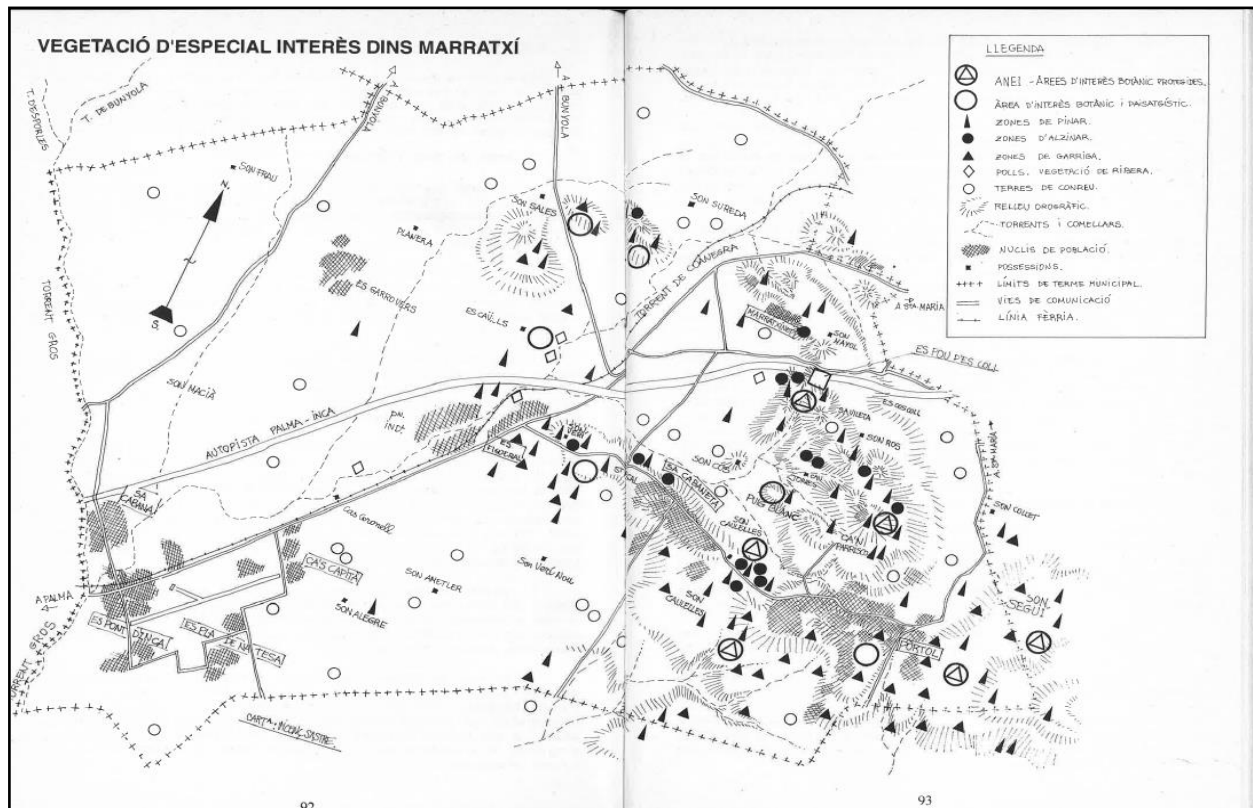
Els alzinars presenten una superfície molt reduïda i només apareix mesclada amb pins al nord de sa Cabaneta i Pòrtol.

En quant a les àrees d'Ullastres queden alguns redols a Son Verí i a Son Caulelles.

Respecte al Pinar destaca tota l'àrea que va de Marratxinet cap a Can Parrisco.

En quan a bosc i garriga trobam escasses zones al nord del terme; redols de pinar i ullastres a son Sureda, es Caülls i sa Tanca de Son Macià.

Respecte a la formació vegetal que envolta el torrent de Coanegra és també de poca superfície destacant algun conjunt de polls a la zona d'es camp d'Inca i algunes mates i ullastres aigües avall. Algunes jonqueres quan apareixen materials impermeables que retenen l'aigua.

Mapa de la vegetació a Marratxí (de la publicació Així és Marratxí). Vegeu annex. Plànol 1

Respecte a la vegetació podem destacar tres zones a Marratxí: Son Caulelles, Son Cos i el Torrent de Coanegra.

L'àrea de Son Caulelles. Ubicada a la vessant nord de sa Cabaneta i Pòrtol, trobam la Garriga de son Caulelles, és una de les zones més àrides de Mallorca, comparable a la Marina de Lluçmajor. Les figueres i ametllers denoten la presència humana; també les antigues canteres d'extracció de marès, representen avui, petites zones ombrívoles, que, un pic abandonades, s'han recobert d'una vegetació ombròfila com l'allassa, la rogeta, les moltes i els líquens. També trobam a parcel·les que han estat conrades la presència de l'albó. Destaquen a la Garriga algunes comunitats d'ullastres i garrovers i plantes de sotabosc: mata. Estepa blanca, mare-selva. Romanen restes d'un petit alzinar. L'alzina a Marratxí es casi inexistent degut a l'explotació agrícola, ramadera i forestal que l'han reduïda completament.

Cistus albidus. Estepa blanca. Garrigues i pinars. Son Verí, Son Cos, Son Caulelles

Cistus monspeliensis. Estepa llimonera. Garrigues. Son Caulelles, Son Verí

L'àrea de Son Cos. Cal destacar la zona d'es Puig Blanc, on es troba la presència de diferents espècies d'orquídies, càrritx i falgueres als llocs ombrívols i humits. A la zona muntanyenca de Can Parrisco, Can Torres i sa Vileta destaca un notable bosc de pins i entre la zona de sa Vileta i es Pou des Coll creix el xiprell. A més a la zona des Pou des Coll apareix el cugot, la bova i la canya borda, de la zona de ses clotes sintèticament destacam les roselles i les gramínies: blat, sègol, ordi.

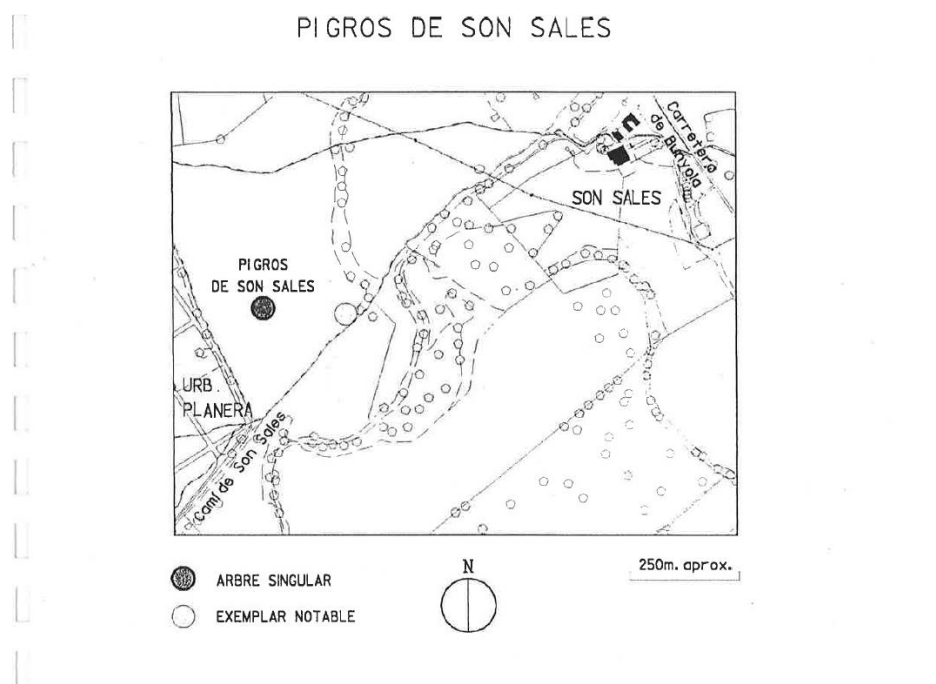
L'Àrea del Torrent de Coanegra destaca per alguns redols de polls a les voreres de torrent (Es Caülls i ses clotes de Son Sureda), el poll pot arribar als 25 metres d'alçada; també trobam l'abatzer i les falgueres. A les zones més humides del torrent trobarem nombroses plantes aquàtiques com la verònica d'aigua blava, la bova, la menta borda, i el jonquet, entre d'altres. També s'han de destacar les diverses falgueres com la llengua de cero, la falzia, la falzia negra, etc. O els endemismes insulars com la ginesta, la violeta de penyal, la maçanella, l'estepa joana, i el tem bord, per posar alguns exemples.

Narzissus tazeta. Nadal, assutzena borda. Llocs humits, síquies i torrents. Torrent de Coanegra

2.1.5. Catàleg dels arbres singulars al municipi

El dia 20 de març de 1991 el Parlament va aprovar la Llei de protecció dels arbres singulars de les Illes Balears. Del Catàleg hi ha un arbre singular de Marratxí el **Pi d'es Caïlls**

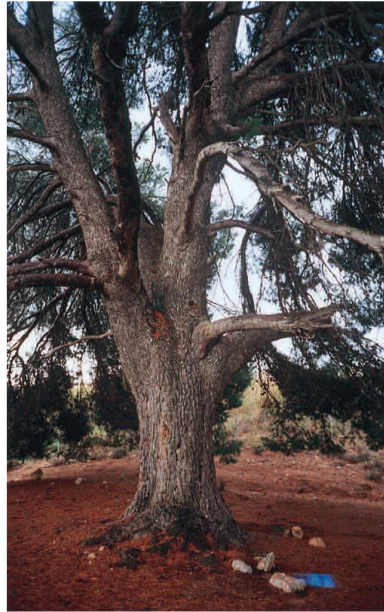

Fitxa de Catalogació:

PI DES CAÜLLS Espècie: Pi blanc, *Pinus halepensis* Data de catalogació: 17/01/2001. Terme municipal: Marratxí (Mallorca). Ubicació: Al Festival Park, davant l'entrada principal, arran del pont de davall l'autopista. Propietat: Ajuntament de Marratxí.

Descripció: Té un perímetre de tronc de 4 metres, i a 3 metres d'alçària es ramifica en quatre branques primàries. L'alçària total és de 15 metres i el diàmetre de la capçada és de 30 metres. Edat: Indeterminada. Forma part d'un grup de pins, i destaca pel perímetre del tronc i la bona conservació de la capçada. Les branques més baixes cauen al voltant del tronc i quasi arriben al

terra. Presenta una ferida típica de llamp al llarg de tota la soca, de més d'un pam d'ample, i continua un poc més amunt.

Dues imatges del Pi d'es Caülls

El catàleg d'arbres singulars i protegits del terme de Marratxí redactat pel S. Pere A. Llofriu Mora fou aprovat inicialment per l'Ajuntament Ple, el 30 de novembre de 1999 (BOCAIB Núm. 4 de 8 de gener de 2000). Es van incloure a les Normes Subsidiàries de 1999.

Llistat del Catàleg

Pi Gros de Son Sales. Altura: 31 m. Edat: 170 anys. Emplaçament: vora Planera.

Pi Gros d'es Caülls. 26 m. 130 anys. Entre autopista i ctra. vella de Bunyola.

Pi de Son Maiol. 18 m. 100 anys. Rere les cases.

Pi de Son Llebre. 23 m. 100 anys. A la carrera de les cases.

Pi de sa Via, conjunt de tres pins (núm. 300 -290 -260).

1- 30 m. 100 anys. Punt 8,8 de la via del tren passat estació del tren d'es Figueral.

2- 26 m. 93 anys. Punt 8,8 de la via del tren passat estació del tren d'es Figueral.

3- 27 m. 83 anys. Punt 8,8 de la via del tren passat estació del tren d'es Figueral.

Pi dels tres cimels. 21 m. 72 anys. Son Verí.

Pi de les Cases de Son Verí. 28 m. 100 anys. Davant les cases de Son Verí.

Pi de l'estació del tren d'es Figueral. -1- 19 m. 100 anys. A l'entrada de l'estació.

Pi de l'estació del tren d'es Figueral. -2- 20 m. 100 anys. A l'aparcament.

Pi de sa Coma. 26 m. 80 anys. Son Cos, zona rústica, al camí de ses cases a sa Vileta.

Alzina del Jardí d'es Caülls. 15 m. >200 anys. Vora les Cases.

Alzina dels tres cimels d'es Caülls. 12 m. ? anys. Vials urbanització.

Garrovers d'es Caülls.

1- 10 m. >200 anys. Urbanització.

2- 10 m. >200 anys. Rere les cases enmig de sementer.

Garrover de Son Verí. 13 m. >300 anys. Entre sementer i garriga.

Oliveres d'es Caülls 1-3-4-5. Vegeu conjunt oliveres d'es Caülls – Son Sales.

Conjunts Singulares d'arbres

Els Pins de la Via. Km 8,8 de la via. 7 pins , tres d'ells singulars.

Els Pins del camí de Son Verí. Camí d'entrada a la Possessió. Accés per la carretera d'Inca

Els Pins de l'Avinguda de l'Aeroclub. 20 pins de 20 m. Emmarquen l'entrada.

Els Pins de Sant Marçal. Davant l'església, dues alineacions que formen una creu ambaixada i altres pins.

Es Pinaret d s' Hort d'es Caülls. Entre el Torrent de Coanegra i el moli de cup vertical.

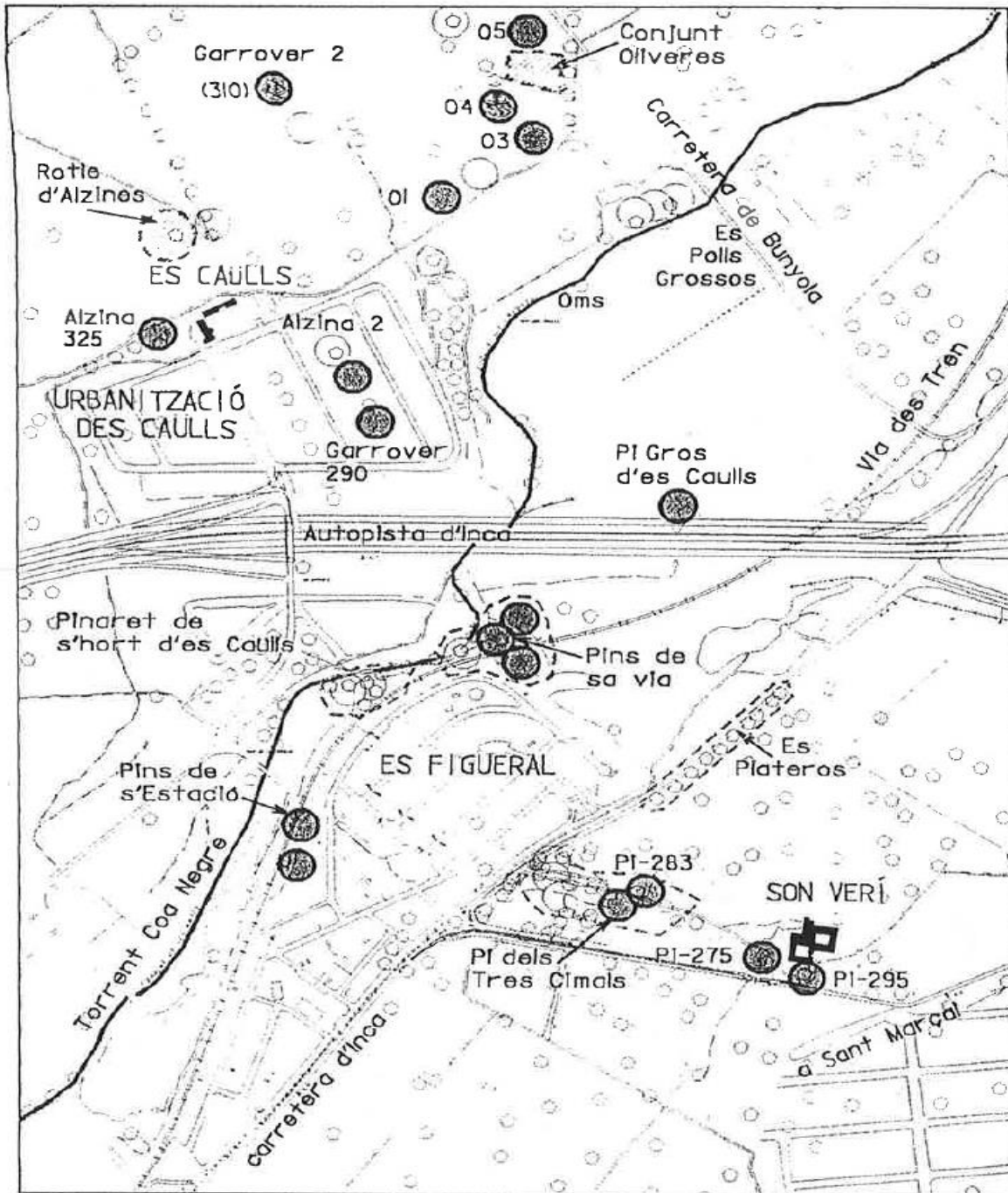
Els Plateros de la carretera d'Inca. Teringa de 25 plateros una vegada acaba es Figueral, a la vorera de la carretera

El rotlle d'Alzines d'Es Caülls. Conjunt de 8 alzines a dos-cents metres de les cases pel camí de ses Trempes.

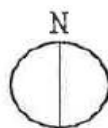
Olivar d'es Caülls – Son Sales. Centenàries de quan Es Caülls formava part de Son Salas (tenia Tafona de 4 bigues i va tenir 1700 quarterades).

Una revisió del propi autor, Pere Llofriu, de 2014 assenyala que alguns arbres s'han fet malbé, com el Pi de Son Sales que és mort, el Pi de l'aparcament de l'estació dl tren, fet malbé per obres posteriors. Llofriu lamenta també la desaparició del Pi de Son Maiol, el deteriorament dels pins de Son Verí i la manca de delimitació i cuidat dels "Conjunts singulars".

ARBRES SINGULARS D'ES CAÜLLS, FIGUERAL I SON VERÍ.

- ARBRE SINGULAR
- EXEMPLAR NOTABLE
- CONJUNT SINGULAR

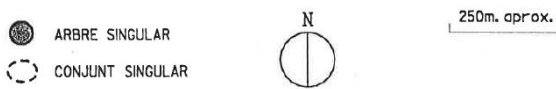

250m. aprox.

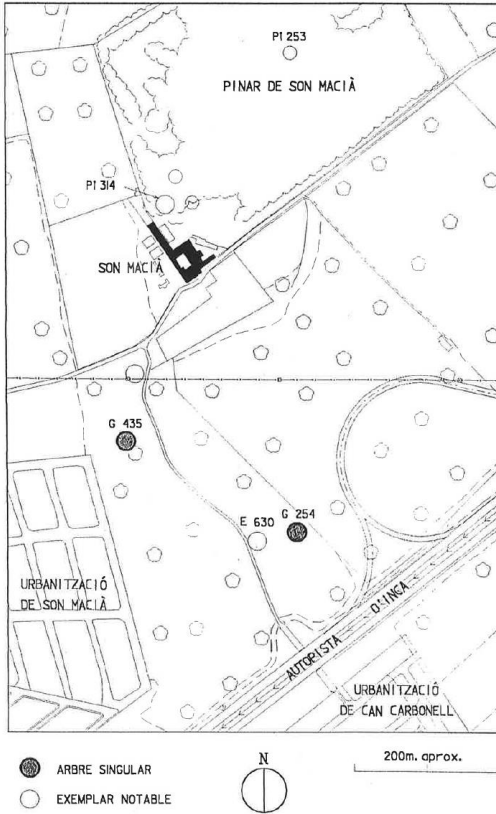
PI DE SON MAIOL I PI DE SA COMA

GARROVER DE SON VERI
I PINS DE SANT MARÇAL

ARBRES SINGULARS
DE SON MACIÀ

3. Les Àrees Naturals d'Especial Interès. Les zones Rurals – Sòl rústic

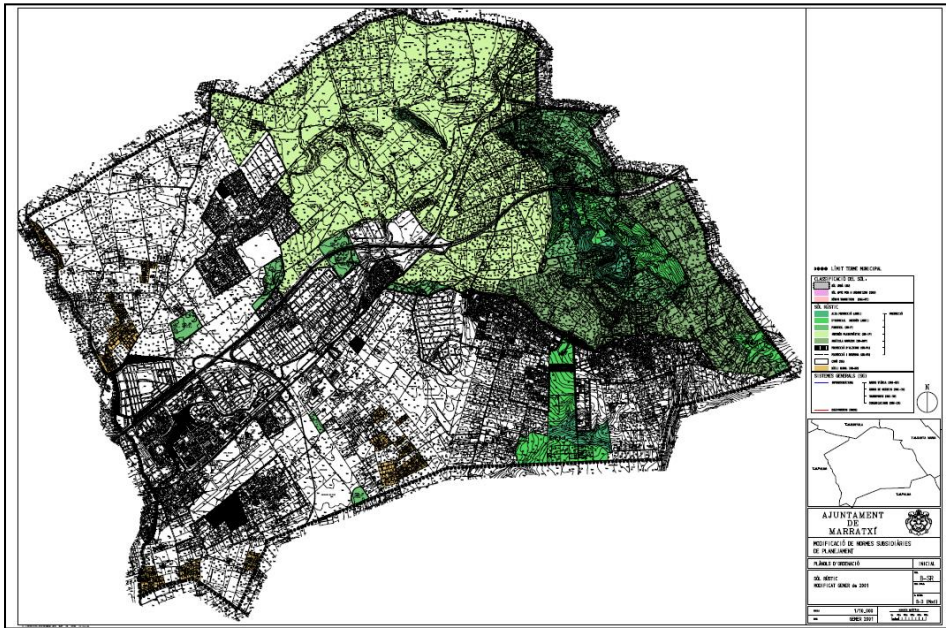
La llei 1/ 1991, de 30 de gener, d'espais Naturals i de Règim Urbanístic de les Àrees d'especial protecció de les Illes Balears (BOCAIB núm. 31, de 9 de març de 1991)

Son ANEI aquells espais que pels seus singulars valors naturals, es declaren com a tals en aquesta llei,

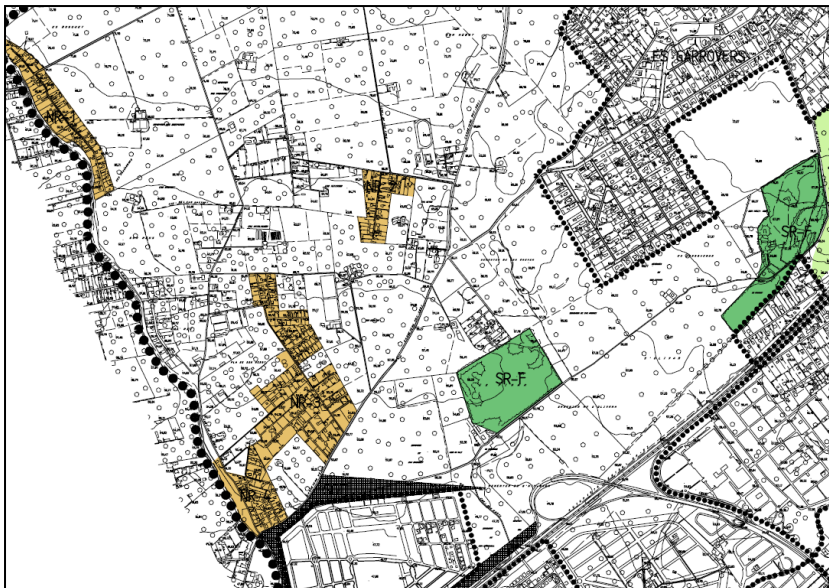
A Marratxí es declaren ANEI, **Son Cos i la Garriga de Son Caulelles.**

SÒL. **ALTA PROTECCIÓ** I **D'ESPECIAL INTERÈS** (ANEI) Vegeu plànol 2 de l'annex

CLASSIFICACIÓ DEL SÒL RÚSTIC PROTEGIT: ANEI –FORESTAL – INTERÈS PAISATGÍSTIC- AGRÍCOLA RAMADER
SÒL COMÚ I NUCLIS RURALS Vegeu Plànol 3 de l'annex

DETALL DE VARIS NUCLIS RURALS

- NR1 CAN GARRIGA
- NR2 CAN SIONET
- NR3 CAN BUC
- NR4 CAN COTRI
- NR5 ES PINARET
- NR6 CAS BOLL
- NR7 SA VINYA DE SON LLEBRE
- NR8 SON AMETLLER

4. Geografia humana.

4.1. La població. Fonts demogràfiques

Per poder tenir dades poblacionals històriques s'han estudiat a partir de fonts fiscals. En els llibres de la universitat es transcrivien pagaments de tributs, talles, capbrevacions, documents utilitzats per poder aproximar-se a les xifres de població..

El morabatí fou un exemple de font fiscal utilitzada per xifrar la població sobretot a l'època medieval, malgrat dura de 1301 fins ben entrat el segle XVIII. El morabatí era un tribut septennal, es pagava cada 7 anys. Estaven obligats a pagar-ho tots els veïnats que posseïen un patrimoni de 10 lliures o superior, també s'anomenava "fogatge" o "focs". El morabatí ha servit pels estudiosos com a font per recontar el nombre de cases que hi havia i una aproximació al nombre de la població, ja que es pagava per llars o focs, el cap de l'habitatge.

A partir del Concili de Trento el 1564 apareixen noves normes demogràfiques. Per Decret de Felip II a partir del 31 de Juliol de 1564 les esglésies havien de confeccionar un registre de matrimonis i les parròquies un registre de bateigs i de defuncions.

A meitat del segle XVIII es realitza el primer cens (modern); el cens de Aranda (1768) amb l'objectiu de conèixer la població, els resultats son poc fiables i el 1786 el comte de Floridablanca, ministre de Carles III, dicta una ordre reial per realitzar un nou cens i és el moment que l'ordre contempla una relació o nomenclàtor de tots els pobles de la Corona. Un altre cens similar, el de Godoy a 1797 es va publicar a 1801.

Els censos del XIX van incorporant avanços en la recollida de informació i son controlats per un organisme estadístic integrat a l'estructura administrativa de l'Estat la Junta d'Estadística (1857) i el 1870 es creà l' Institut Geogràfic, mes tard Institut Geogràfic i Estadístic assumint les tasques de la Junta.

Des de 1900 cada 10 anys s'han fet censos de població. El 1945 es va crear l'Institut Nacional d'Estadística

El Padró municipal d'habitants és un registre administratiu on consten els veïns d'un municipi. Correspon als ajuntaments la seva creació, manteniment, revisió i custòdia, i a l'Institut Nacional d'Estadística la coordinació dels padrons de tots els municipis, així com realitzar les comprovacions oportunes. Des de l'1 de maig de 1996, el Padró municipal d'Espanya es renovava *ex-novo* cada cinc anys. Des d'aleshores es transforma en padró continu, de gestió informatitzada i amb una revisió, la data de referència de la qual és l'1 de gener de cada any.

Població segle XIV a Marratxí a partir del Morabatí.

Any	Núm. morabatins	Població estimada	Densitat per Km ²
1329	70	420	8,3
1343	44	264	5,2
1350*	32	190	3,8
1364	48	288	5,7

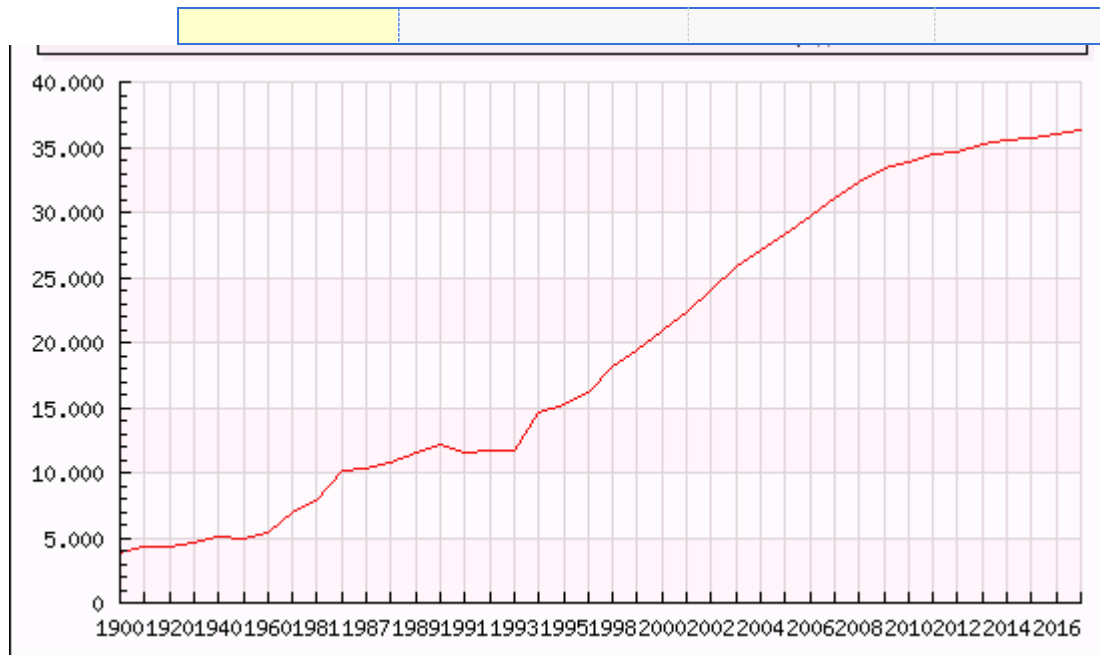
*La pesta de 1348 va minvar la població molt notablement (+ d'un 20%)

Altres dades de Població de Marratxí

1591	261 habitants (5,22 ha. km ²)
1750	836 habitants
1784	225 "vecinos" (uns 1000 ha.)
1840	1563 habitants
1860	2468 habitants

Població per sexes de Marratxí 1900 -2017.

Evolució de la població des de 1900 fins 2017			
Any	Homes	Dones	Total
2017	18.294	18.089	36.383
2016	18.124	17.877	36.001
2015	17.932	17.794	35.726
2014	17.874	17.647	35.521
2013	17.744	17.514	35.258
2012	17.387	17.196	34.583
2011	17.331	17.054	34.385
2010	17.090	16.793	33.883
2009	16.855	16.493	33.348
2008	16.437	15.943	32.380
2007	15.853	15.267	31.120
2006	15.121	14.621	29.742
2005	14.271	13.966	28.237
2004	13.733	13.412	27.145
2003	13.058	12.741	25.799
2002	12.123	11.830	23.953
2001	11.231	11.044	22.275
2000	10.531	10.393	20.924
1999	9.810	9.641	19.451
1998	9.101	8.983	18.084
1996	8.112	8.068	16.180
1995	7.711	7.564	15.275
1994	7.382	7.268	14.650
1993	5.889	5.880	11.769
1992	5.889	5.880	11.769
1991	5.777	5.809	11.586
1990	6.127	6.075	12.202
1989	5.822	5.725	11.547
1988	5.401	5.373	10.774
1987	5.152	5.080	10.232
1986	5.082	5.022	10.104
1981	0	0	7.790
1970	0	0	6.873
1960	0	0	5.447
1950	0	0	4.951
1940	0	0	5.108
1930	0	0	4.641
1920	0	0	4.337
1910	0	0	4.305
1900	0	0	3.815

Gràfic de l'evolució de la població 1900- 2017 a Marratxí

4.2 La dispersió de la població al terme municipal

Una característica del territori fins a èpoques molt recents és la pervivència de les propietats grans i la formació de diverses agrupacions disperses de poblament, sense arribar a constituir un nucli important de poblament concentrat. Una herència del passat agrari que s'ha mantingut fins al recent procés d'urbanització.

Marratxí, des del punt de vista de la distribució del poblament, es caracteritza per ser un nucli polinuclear, amb la població concentrada a diferents nuclis, la qual cosa contribueix a la ruptura d'un concepte unitari del terme com a municipi i com a comunitat.

Els nuclis de població a Marratxí en el segle XVIII es concentraven bàsicament a Pòrtol, Marratxí i sa Cabaneta. A la segona meitat del XIX, coincidint amb al formació d'es Pla de na Tesa i es Pont d'Inca es detecta un increment de població considerable, en el període 1840-1900 augmenta el nombre de 1563 a 3815 habitants.

Fins a final del segle XX la població es concentrava en els 4 nuclis històrics

Causes de la dispersió:

- Les grans propietats durant la història, Marratxí terra de Possessions, fins ben entrat el segle XIX.
- La població ha estat mínima fins el s. XVIII i el creixement a partir d'aquí és molt lent; hi ha una necessitat de creació d'establiments nous per donar més habitatges i poder així tenir més recursos a partir de més impostos, se dona durant el s. XVII i XVIII, propiciant l'establiment de sa Cabaneta; la justificació per fer aquest establiment es clar: Marratxí encara era una terra de possessions, els propietaris de les quals eren cavallers o altres persones de fora terme i que la Universitat estava molt interessada en l'adquisició de

terrenys per establir, així els nous adquiridors podrien conrar les terres i fer-hi habitatges, la qual cosa redundaria en un augment de població i es recaptarien més impostos.

- En el segle XIX apareixen dos nuclis Es Pla de Na Tesa, poblament propiciat pel camí de muntanya (camí ramader que anava d'Es Teix de la Serra de Tramuntana a sa Torre de Lluçmajor), per la proximitat de les terrers de Son Alegre (jornalers) i la creació de la Parròquia de Sant Llàtzer.
- Es Pont d'Inca es veu recolzat per les comunicacions, tant carretera (lloc de trànsit de carreters que aturaven als hostals i tavernes) i tren a partir de 1875. A més és una zona que arrenca amb també amb l'aparició de fàbriques (Sa Farinera, destil·laries, fàbrica de teixits,..) i a principi del XX si instal·len varis centres educatius de molt de renom, a més d'habitatges propietat de professionals liberals amb un bon poder adquisitiu i que s'allunyen de la ciutat.
- Aquesta idea de 4 nuclis històrics és continua fins els anys 60. En el segle XX hi ha una primera fase d 1900 a 1960 amb un creixement molt lent i amb períodes d'estancament, aquets període s'arriba als 5311 habitants. De **1960 a 1981**, a causa de l'activitat turística, la immigració peninsular, la proximitat en Palma i l'aparició de les primeres urbanitzacions com cas Capità, es figueral i can Farineta. Després en poc més de 10 anys la població es duplicarà i passarà el 1994 a tenir 15.353 habitants propiciat per l'increment de sol urbanitzable, el caràcter dels habitatges, la proximitat a Palma i les noves comunicacions viaries.
- El creixement urbanístic al llarg de la història de Marratxí, creant diversitat de nuclis i urbanitzacions ha propiciat una no identificació del gentilici marratxiner, marratxinera, excepte els habitants concentrats a la diversitat d'urbanitzacions dormitori (la gent treballa a la ciutat)concentrades en el corredor de la carretera d'inca. La dispersió física del territori dels nuclis és ben evident

4.3 Els espais rurals. Els espais urbans. Marratxí i l'Àrea metropolitana

Les activitats econòmiques de Marratxí es van lligar tota l'edat mitjana i quasi fins el s. XIX a la agricultura i la ramaderia. Això va fer que majoritàriament hi hagués uns grans espais rurals i els històrics nuclis urbans.

Els planejaments urbanístics del passat (PGOU 1972) on les previsions de sostre poblacional arribava als prop de més de 60.000 habitants i unes NNSS de 1987 que encara augmentaven aquest sostre de població a més de 90.000 habitants. Per contra, les NNSS 1999 varen reduir aquesta planificació per una població aproximada de 60.000 habitants. La densitat de població s'ha disparada i anem a un excessiu consum de territori. Estam parlant de més de 1.000 hab/Km².

Aquets paràmetres semblen més per una ciutat petita, que no per un municipi amb les nostres característiques on domina un excés del consum de territori i la problemàtica dels recursos que són limitats.

Altres elements que conformen i ens insereixen de ple, dintre de l'Àrea Metropolitana són per una part, els transports i la xarxa de comunicacions: autopista a Inca – sa Pobla, Segon cinturó, alt grau d'aturades del Ferrocarril al municipi i com no tota l'aparició dels centres d'oci (Festival Park) i grans magatzems (Alcampo, Bauhaus i altres).

Els 54,2 km² del terme de Marratxí se situen de ple dins el quasi “hemicicle” que forma el terme del municipi de Palma, com si fos una falca –gairebé un enclavament– dins el radi de l'àrea d'influència directa de la ciutat. És molt probable que aquesta ubicació també ha de contribuir a explicar l'evolució de Marratxí i la seva inclusió recent dins l'àrea urbana de Palma. de fet la gran densitat de la Població s'ubica al corredor de la vella carretera d'.inca.

L'expansió de la urbanització i el pes de palma a donat lloc a incloure el terme a l'Àrea d'influència de la capital, tots els nuclis del terme de Marratxí, situats a la perifèria de Palma, s'han anat incorporant a l'aglomeració urbana del qual formen part essent bàsicament nuclis dormitori.

El fenomen d'expansió ha afectat a tots els nuclis que envolten la ciutat, l'àrea Metropolitana estén la seva influència cap Lluçmajor i Calvià, a més de Marratxí.

4.4 Espais industrials. El Polígon de Serveis: Can Rubiol

El desenvolupament industrial i molt incipient es produeix a Marratxí a partir de la segona meitat del segle XIX, aprofitant la proximitat amb Palma i el desenvolupament de la línia de ferrocarril a partir de 1875. Fins ara la majoria d'habitants havien de fer de jornalers a les grans possessions.

A finals del XIX apareixen indústries relacionades amb l'alimentació (destil·leries com la Fabrica de Sucre a sa Cabaneta, farineres, elaboració del pebre bord , càrniques i teixits com la fàbrica de llistes es Liceu.

El segle XX es mantenen les estructures anteriors i s'afegeix una expansió d'indústries relacionades amb la construcció. Els finals del segle XX es va produint una terciarització massiva de l'activitat econòmica amb una alta dependència de Palma.

A partir de la dècada dels 70 es quan hi ha un transvasament d'algunes indústries i fàbriques situades als nuclis urbans, a més d'altres, amb la construcció del Polígon de Can Rubiol, un polígon de serveis on majoritàriament les empreses son magatzems destinats al sector terciari.

4.5 La indústria terrissera

Clots de terra vermella de Can Guidet. Pòrtol

A partir del segle XVII apareix a Marratxí l'activitat terrissera, afavorida per la presència de la matèria primera que trobem amb la terra vermella dels clots de Pòrtol i l'argila blanca d'es Pou d'es Coll.

La presència dels terrissers al llarg de la història la trobam a Marratxinet, a sa Cabaneta i majoritàriament a Pòrtol.

Les primeres referències documentals les trobam a llistes de comptes de 1729 on apareix Catalina Amengual “oler” . a una llista de comptes, ja hi trobam diversos ollers especificats dintre de la classe d'artesans i menestrals de botigues: mestre Bartomeu Amengual, Andreu Robi, mestre Josep Serra, Antoni Amengual i Mestre Pere Joan. El 1789 Jeroni de Berard, assenyala que hi havia 9 “alfareros”, el Cardenal Despuig el 1784 dibuixava una fàbrica de” loza ordinaria”, probablement de Marratxinet. En el padró de 1893-94 trobam 1 “alfarero” a Marratxinet, 1 a son Nebot, 1 a sa Cabaneta i 15 a Pòrtol, els cognoms d'aquestes persones son majoritàriament Amengual, Palou i Serra.

A finals del XIX una de les branques Amengual “bernadí” es va traslladar a sa cabaneta i encara avui els seus descendents treballen el fang.

L'artesania ollera de Marratxí va tenir la seva màxima expansió al llarg del segle XIX, però actualment només algunes obradureries han sobreviscut, mentre que la gran majoria han deixat de funcionar, desapareixent del tot o essent reutilitzades per a usos totalment diferents.

L'any 1917 hi ha unes 19 persones que treballen el fang. A l'any 1989 hi havia 11 Olleries i 2 teuleres a Pòrtol i 2 siurelleries a sa Cabaneta.

Actualment a l'any 2018 segueixen obrant el fang a Marratxí, 2 siurelleries a sa Cabaneta, 8 olleries i dues artesanes que fan majoritàriament siurells, a Pòrtol..

Llistat de terrisseries i altres centres relacionats

- **Sa Cabaneta**
- MUSEU DEL FANG. Es Molí de sa Cabaneta. Carrer del Molí, 4
- SIURELLERIA I GERRERIA CAN BERNADÍ NOU. Carrer de Jaime I, 6
- CA MADÒ BET DELS SIURELLS. Carrer de Jaime I, 10
- ESCOLA MUNICIPAL DE CERÀMICA. Centre Cultural s'Escorxador.

- **Pòrtol**
- OLLERIA SA ROCA LLISA Carrer de sa Roca Llisa, 24.
- SIURELLS CA NA MARGALIDA .
- OLLERIA SA ROCA LLISA 26. Carrer de sa Roca Llisa, 26
- OLLERIA CAN VENT. Carrer de la Trinitat, 39
- OLLERIA CAS CANONGE. Carrer de Cas Canonge, 41
- SIURELLS CA N'ANTÒNIA. Carrer de Cas Canonge, 41
- OLLERIA CAN BERNADÍ. Carrer de Cals Ollers, 5
- GERRERIA PERE COLL. Carrer de Cals Ollers, 23
- TEULERA CAN VICH. Carrer Major, 199
- ES PORXET. Carrer Major, 168
- OLLERIA SA PENYA. Camí de Sant Jordi, 25

A destacar l'Antiga Olleria de Can Palou, al carrer de sa Bassa de Pòrtol declarada Bé Catalogat pel Consell de Mallorca a l'any 2001 i adquirida per l'Ajuntament. Possible Centre d'Interpretació del Fang.

TEMA 2. HISTÒRIA I PATRIMONI DE MARRATXÍ

HISTÒRIA

1. La Prehistòria. El patrimoni arqueològic de Marratxí, els jaciments arqueològics. Estat de conservació aproximatiu.

Marratxí no és un lloc preeminent ni de gran importància a l'hora de fer una valoració del seu patrimoni arqueològic; la continua ocupació i transformació dels espais rurals i la dificultat de realitzar prospeccions explicarien l'escassa densitat de jaciments, a més de la destrucció de restes a les zones més urbanitzades. Les àrees arqueològiques preservades es localitzen en el nord i nord-est del terme municipal gràcies a la pervivència del sistema econòmic de possessió i per la orografia de turons, comellars i espais de garriga.

Les restes millors conservades són les coves d'enterrament pretalaiòtiques i talaiòtiques, naturals i/o artificials

1.1. El període pretalaiòtic (1500 abans de C. a 100 abans de C.)

Definit per la cultura material, de la naveta, habitació amb planta de forma de ferradura (barca) allargada i absis apuntat formant petits nuclis o poblats, Un altre element es la cova d'enterrament, a vegades agrupada en necròpolis i presenten tipologies diverses (Planta oval, planta allargada, amb corredors o escala d'accés, amb nínxols o bancades,etc . respecte als aspectes socioeconòmics, la cultura es fonamenta en un model cooperatiu d'economia basada en la recol·lecció, ramaderia, caça i pesca i una agricultura cerealista elemental i d'autosuficiència.

A Marratxí destaca la cova d'enterrament de Son Caulelles i altres coves localitzades en el turó de Son Cos sota el peu de les cases de Sa Vileta hi ha tres coves, a més a sa Cabaneta la Cova de Can Pinso i la cova de Son Verí Nou, la del puig Blanc, les de Can Xixilis (sa Cova) i alguna de Can torres, a més d'altres covals naturals a Son cos.

1.2. El període talaiòtic (1000 abans de C, a 123 abans de C.)

En torn a l'any 100 aC. Es produeixen canvis, s'abandonen les navetes i es fan reagrupaments poblacionals en nuclis situats a nous assentament fortificats i s'estructura un nou ordre social més jeràrquic. L'element formal que expressa millor el nou canvi és la construcció dels Talaiots i perduraran fins a la dominació romana e 123 aC, Coneixem a Marratxí vestigis de tres poblats situats a turons: el Puig Blanc, el pujol de son Sales i a Sant Marçal, jaciments molt arrasats, en els territoris d'aquests nuclis es localitzen restes d'altres construccions de caràcter ritual o funerari com el conjunt de coves monumentals de Can torres, Son sureda, Sa corona de Son cos i la cova de la Verònica, nomenar també el talaiot de sa Partió (sa Pleta de Son Orlandis) i el jaciment del puig d'en Torrella que presenten estructures molt arrasades.

1.3. Inventari dels Jaciments arqueològics de Marratxí

- 29/1. Son Sales. Es Pujolet de ses Oliveres Mudades. Talaiòtic, possible poblat,
- 29/2. Son Sureda, es Pujols. Enclavament talaiòtic.
- 29/3. Es Pujols d'es Caülls. Indeterminat
- 29/4 Son Sales I, assentament ceràmiques romanes
- 29/5 Son sales II petit assentament. Ceràmiques romanes
- 29/6. Talaiot de sa Partió, talaiot de sa Fita (sa Pleta). Possible túmul escalonat
- 29/8. Cova de Son Caulelles. Cova des Moro. Cova artificial pretalaiòtica. Situada vora la paret de tancament del camp de futbol. 10m. De llarg per 2,5 d'ample i 1,80 altura. Accés per un fossat allargat amb escalonada. Cambra de secció ogival i volta carenada, interior de 6,5 m. De llarg amb banc perimètric i fossa central, Nínxol al costat dret de l'entrada.
- 29/9. Cova de la Veronica/ Cova de son Verí Nou. Cova natura ampliada i retocada
- 29/10 Coval de Son Cos. Coval natural pretalaiòtic, Restes de cranis perforats al museu de la Porciúncula, El CIM considera és talaiòtica al seu inventari
- 29/11. Coves de sa Vileta. Coves artificials pretalaiòtiques (3 coves)
- 29/12, coves de Can Torres. Necròpolis talaiòtica
- 29/13. Puig d'en torrella. Plataforma escalonada
- 29/14. Coves de Can Xixilis I. Necròpolis Talaiòtica
- 29/15. Coves de Can Xixilis II, III i IV. Necròpolis Talaiòtica
- 29/17 Son Bieló. Els Antigons. Assentament Talaiòtic.
- 29/18 Cova de sa Cabaneta/Son Verí, 2 coves artificials probablement talaiòtiques. (Carrer Pius XII)
- 29/19. Cova de Can Pinso. S a Cabaneta, vora son Caulelles. Cova artificial pretalaiòtica
- 29/20, Can Vic/Son Galvany. Possible talaiot circular. Prop de la cruïlla del camí de son Seguí i camí de s'Avenc,
- 29/21 Son Cos. Es Puig Blanc. Possible talaiot
- 29/23. Coves de sa Corona de son Cos. Coves naturals talaiòtiques, lloc funerari relacionat amb poblat es Puig Blanc.
- 29/24. Son Cos. Es Mirador centre talaiòtic de cerimònies
- 29/25 Sant Marçal. Poblat talaiòtic. Costat nord del turó de l'església

29/26. Talaiot de Son Verí. Monument Talaiòtic emplaçat elevació rocosa ran de carretera de Sant Marçal, Destruït

29/27. Pòrtol Cova de Can Pere Antoni . Cova talaiòtica possible.

2. La història, referències a l'època romana i l'època islàmica.

2.1. Notes al Camí de sa Bomba

A Marratxí de l'època romana només han aparegut indicis a Son Cos, però haurien de ser excavats per poder determinar la seva identitat.

Detall de l'empedrat del camí de sa Bomba.

La calçada del camí de sa Bomba sempre se li ha atorgat la categoria de calçada romana, un tram de camí empedrat, amb tècnica molt acurada, que servia per preservar el camí de les revingudes del torrent.

Localitzat molt prop del pas a nivell del tren al seu pas per Son Sureda, encara que la seva fesomia sembla més la d'un traçat medieval, probablement un antic camí del raiguer que comunicaria el pla de Palma cap a Santa Maria del Camí i Alaró.

El topònim de sa Bomba es refereix a un tram de l'antic camí des Raiguer, entre la carretera d'Inca i la bifurcació entre el camí des Raiguer pròpiament dit i el camí de los d'Amunts d'Alaró. En direcció contrària, el mateix camí continuava antigament fins al llogaret de Marratxinet.

L'origen del topònim data del segle XIX i fa referència probablement a la instal·lació d'una antiga bomba d'extracció d'aigua en un pou amb l'estructura allargada típica dels pous de sínia, que es podia observar fins fa pocs anys, quan es va obrir el camí fins a Son Sureda i la carretera d'Inca.

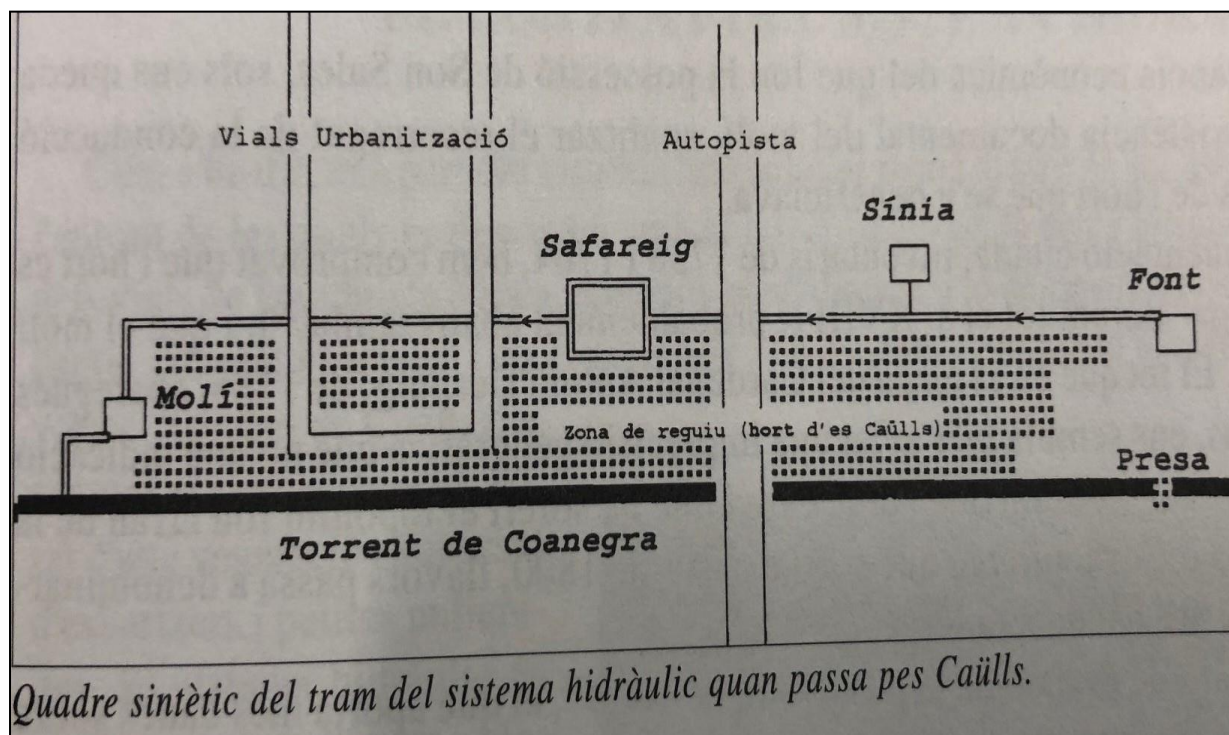
2.2. Alguns topònims islàmics

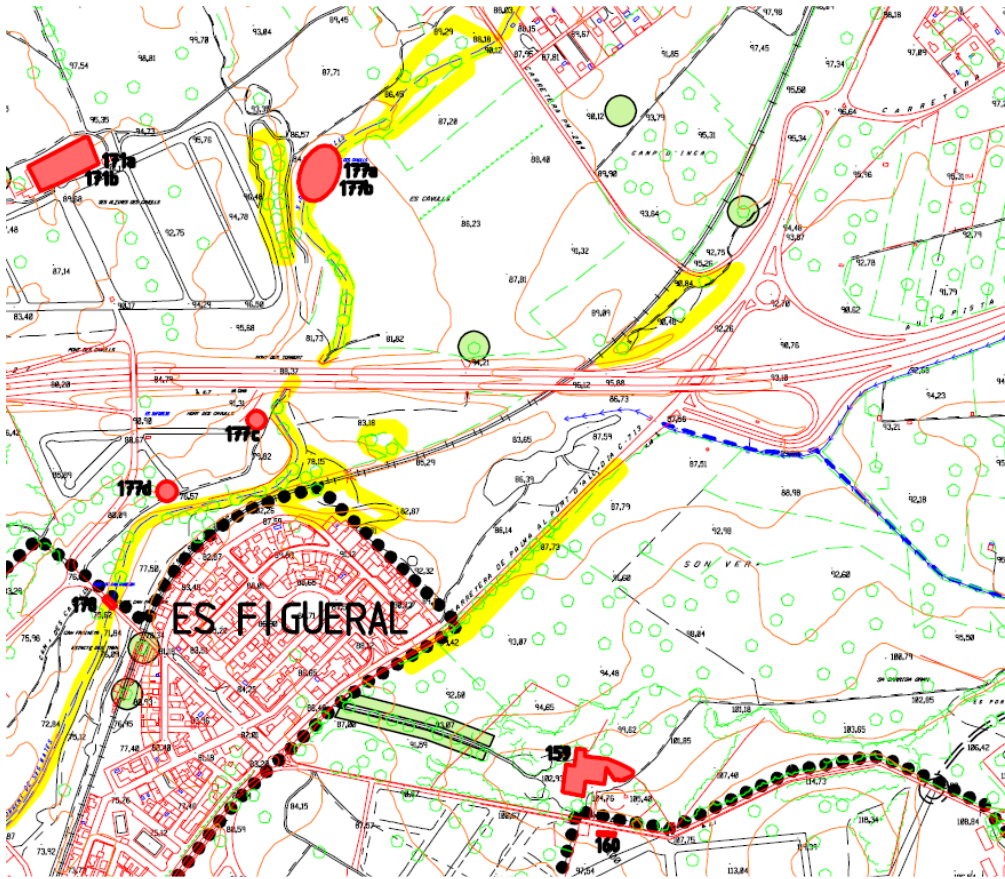
El període Islàmic (S. X-XIII) s'ha estudiat molt poc a Marratxí, el terme formava part del Juz' d'Alhwaz al-Madina que també comprenia el terme de Palma. D'aquest període només ens resta la toponímia (probablement Marratxí, es Rafal, s'Arraval,..) a més també de la presència a molts d'indrets de restes de ceràmica islàmica. Alguns topònims destacables apareguts a partir d'estudis més recents son el Rafal Abiach que en temps dels musulmans comprenia Pòrtula (Pòrtol) i Sa Cabanassa de Guiem Ferrer (Sa Cabanassa, camí d'es Jardí d'en Ferrer). L'Alqueria 'Amat' que el 1482 era den Joanot Sureda (Son Sureda). Es destacable la localització que encara avui podem trobar molt modificat d'antics sistemes de reguius i sínies com el sistema hidràulic dels Caülls que són de tradició islàmica.

2.3. Els sistemes de reguiu de tradició islàmica El cas del sistema hidràulic dels Caülls

La sèquia de Son Sales, juntament amb el molí, el safareig, una sínia i una font de captació vinculades a ella, formava part d'un complex sistema de repartició d'aigua, els orígens dels quals els arqueòlegs situen en el segle X i el lliguen als assentaments andalusís de la Vall de Coanegra. Cal dir que les restes i elements trobats actualment formen part d'un conjunt que durant els segles ha sofert molts de canvis i transformacions i segurament incorporacions com és el cas del molí de cup vertical o el safareig; avui no podem denominar el sistema com a islàmic, però si de tradició islàmica.

El tram que es conserva a Marratxí era només una part del recorregut total; era el tram situat a la finca Son sales, a la zona que des de principis del segle XIX es denominarà Es Caülls. Aquest sistema és un tram que comença a la partió entre Son Sureda i es Caülls, a un punt del torrent ed Coanegra que regava el fons de la vall coneguts com es camp d'Inca i una zona hortícola de gran productivitat, s'Hort d'es Caülls (topònim que s'havia conservat fins fa poc temps, i eliminat per el devenir urbanitzable i el pas de l'autopista. En el Plànol de 1958 de Mascaro Pasarius hi apareix el topònim "sa Caseta de s'hort").

Detall de sistema hidràulic. Vegeu plànol 4 de l'annex

Descripció formal dels elements arquitectònics que conformen l'antic sistema hidràulic

El sistema requereix un punt d'aigua ben definit i uns elements per a la conducció i utilització de l'aigua cap a l'àrea de reg o per altres usos.

La font. El sistema s'alimentava a partir d'una font de captació oberta ja en el XVIII, localitzada a uns 10 metres del torrent, en el lloc conegut amb el topònim dels Polls grossos, proper a la carretera de Bunyola. En altre temps una presa situada al torrent permetia la filtració d'aigua cap a la font.

De la font arrenca la sèquia subterrània amb diferents ullals de respiració cada 20 metres, la sèquia amagada es d'uns 200 metres i es perllonga cap al sud fins que es fa visible.

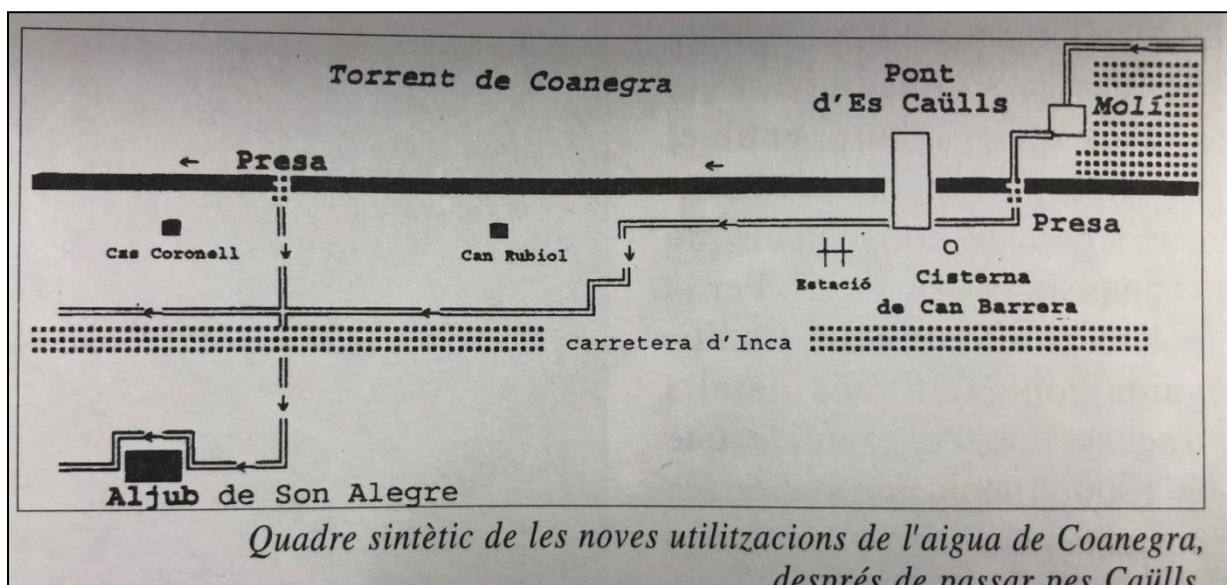
I apareix la canal construïda a cel obert amb pedra i morter. És una gran línia quasi recta que es dirigeix cap al Moli hidràulic i quan se'n apropa realitza un gran gir i se situa a escaire i s'encamina cap al cup. El traçat original fins al moli tenia uns 700 metres; l'autopista i els dos vials de la urbanització enderrocaren diferents trams de sèquia. Vinculat al sistema es troba una sínia, es va construir per ajudar a la sèquia quan la correntia començava a minvar. Hi ha una conducció subterrània des de l'interior del pou de la sínia cap a la sèquia mare del sistema hidràulic.

Detall. Tram de la sèquia d'es Caülls.

El safareig. Element auxiliar utilitzat com a dipòsit a cel obert, emmagatzemava l'aigua per després distribuir-la a la zona de reg; de la paret sud-oest torna arrencar la sèquia mare per dirigir-se al proper element: el molí hidràulic o de cup vertical.

El molí hidràulic s'utilitzava per a la molta de blat o altres cereals; l'aigua una vegada utilitzada com a energia retorna al torrent i pot ser novament utilitzada.

3. Marratxí Medieval

La Història medieval de Mallorca abarca del s. XIII al s XV (1229 al 1500) i la història de Marratxí no es pot dissociar de la història general de tota l'illa i només es pot interpretar a partir d'una visió social, econòmica i cultural de tota la Mallorca Medieval.

3.1. Conquesta de Mallorca 1229. Marratxí al Llibre del Repartiment.

Marratxí va constituir una part del lot de terres i bens que van correspondre al Bisbe de Barcelona per la seva aportació i participació en la Conquesta. Al Bisbe de Barcelona Berenguer de Palou, segons consta al llibre de repartiment li correspongué Marratxí, Andratx, Calvià, Puigpunyent i Estellencs i així com el pla de Sant Jordi i la parròquia de Santa Creu de Ciutat. Aquestes Viles, Marratxí, tenien una doble jurisdicció, reial i episcopal, la qual cosa provocà nombroses competències jurisdiccionals entre les dues cúries. Marratxí estava també sotmesa a la Jurisdicció de la Cúria del Pariatge.

3.2. Primeres notes històriques de Marratxí. La Butlla d'Innocenci IV de 1248, les Esglésies de Repoblament

La butlla d'Innocenci IV del 14 d'abril de 1248 protegeix 30 parròquies rurals, entre elles Santa Maria de Marratxí (Sancta Maria e Barraxino)

A l'any 1252 ja apareix documentada l'alqueria de Portola

Per decret de 7 de setembre de 1369, probablement a causa de la poca població, la parròquia de Marratxí era unida pel Bisbe Antoni de Galiana a la de Santa Maria del camí, una situació que perdurà fins 1639.

A mitjan segle XV l'església de Santa Maria de Marratxí era traslladada a una nova església amb un nou titular, Sant Marçal, però la construcció de St marçal s'iniciava el 1699.

3.3. Marratxí a les terres del Pariatge

Les terres del Bisbe de Barcelona no revertiren a la Corona, ja que va detenir la quota de poder que li corresponia sobre Marratxí i altres viles i possessions anomenades del PARIATGE (organització jurídica administrativa i de govern on el Bisbe era el senyor directe i jurisdiccional). En el s. XIII Mallorca, el regne es considera un sol municipi en que la Ciutat hi estén la seva jurisdicció, tret de les jurisdiccions senyoriales com era el cas de Marratxí integrat dins l'àrea jurisdiccional del Bisbe de Barcelona.

El 1323 el rei Sanç de Mallorca i el Bisbe de Barcelona, Ponç de Gualba, signaren una concòrdia amb el nom del Pariatge, de manera que quedaven a parts iguals com a senyors del territori de la baronia, tant en el nomenament dels càrrecs com en l'administració de la jurisdicció criminal i civil, Aquest tipus de jurisdicció va perdurar fins la seva extinció el 1812 per les Corts de Cadis; es van abolir els senyoriats i llurs jurisdiccions passant a la Corona.

4. Marratxí, dels segles medievals a l'època contemporània

4.1. Marratxí, terra de Possessions

Alguna dita popular fa referències a la grandària d'alguna possessió de Marratxí:

Sa Porrassa i Santa Ponça

Son Sales de Marratxí

I sa Vall, a Santanyi

són ses més grans de Mallorca

Santa Ponça i Bendinat

Son Sales de Marratxí

Sarrià i Bunyolí

són ses mes grans de Ciutat

Una característica del territori fins a èpoques molt recents és la pervivència de les propietats grans i la formació de diverses agrupacions disperses de poblament, sense arribar a constituir un nucli important de poblament concentrat. Una herència del passat agrari que s'ha mantingut fins al recent procés d'urbanització.

Des de l'època medieval i durant l'Antic Règim, si bé és evident la personalitat de la parròquia de Marratxí, no ho és tant el concepte de vila. A diferència d'altres pobles, són menys freqüents les referències explícites a la vila o a la universitat de Marratxí. Una de les causes potser s'ha d'atribuir al predomini de la gran propietat a les terres de Marratxí, amb una població escassa – sempre vinculada a les propietats grans–, formada per un reduït nombre de petits propietaris, de missatges i jornalers. Potser el nombre d'habitants també expliqui el fet que el bisbe Antoni de Galiana, el 1369, unís temporalment la parròquia (o la rectoria) de Santa Maria de Marratxí a la de Santa Maria del Camí, una unió que durà, almenys sobre el paper, fins al 1639.

Possessions de Marratxí

Son Sales

Sembla que aquesta possessió és d'origen medieval. A 1463 era de Joan de Sales i les cases comptaven amb un important celler, tafona, molí de sang, estable, boval i altres dependències agrícoles. Entre els segles XV i XVI el conjunt de les cases fou ampliat.. Entre el segle XVII i el XVIII es duen a terme unes importants reformes, era la possessió més valorada de Marratxí, que converteixen la possessió en una de les més rellevants de Mallorca. El 1723 tenia 1530 quarterades de sementers. La possessió es dedica a l'olivar, garroverars, vinya i conreu de cereal.. el 1800 es va dividir en dues: Son Sales i es Caülls. El 1850 era del senyor Pere Caro Sales, marquès de la Romana. Fins a 1937 a la possessió hi hagueren oliveres i la darrera biga, de les quatre que hi havia hagut, funcionà fins a 1960. El conjunt aquets darrers anys es trobava en estat ruïnós

Es Caülls

Formava part de Son Sales, de fet era la zona ramadera amb grans sestadors i solls, el 1764 tenia 3000 ovelles. Quan es va dividir (1800) l'anomenaren Son Sales Nou, fins que es regularitzar el topònim antic, es Caülls. El 1818 tenia 500 d'oliverar dins una extensió de 900 quarterades (Son sales en tenia 800, ara). Ja entrat el XIX si construí la tafona, el celler, la casa dels amos, la casa de les col·lidores d'oliva, l'aljub i la cisterna. El 1870 es reconstruí el pont que travessa coanegra i s'hi col·locaren els escuts de Verí i Salas amb la data 1884.; el 1861 tenia 831 quarterades. Devers 1950 s'esbuca la tafona per fer un pseudo-xalet desfigurant el conjunt de les cases. Destaca el celler del conjunt.

Son Alegre

Els orígens de Son Alegre provenen de la subdivisió de l'antiga possessió de Son Ametler, la qual originà altres rafals. A 1726 la possessió fou comprada a Antoni Gual Despuig per Jeroni Ribera i Marquès. A 1732 estava valorada en 5.440 lliures i ocupava l'onzè lloc quant a extensió del municipi. A finals del segle XVIII les cases comptaven amb celler, capella i dependències agrícoles. A 1818 era de Jeroni Ribera i Ribera i a 1863 era de la senyora Isabel Sbert. En aquesta època la finca comptava amb una extensió de 158,75 quarterades. A causa dels nous plantejaments urbanístics i viaris, entre 1992 i 1999 l'estructura de les cases es veié seriosament trastocada. Fora del conjunt de les cases hi trobam un curiós aljub, de la coberta del qual només resten els arcs.

Aljub de Son Alegre

Son Sureda

Destaca pel seu impacte paisatgístic. El 1488 era de Joanot Sureda. El 1529 tenia cases dels senyors, cases dels majorals, tafona i celler. Dedicada a olivar, vinyes i cereal., era la segona en importància econòmica, després de son Sales., el 1649 ja apareix com Son Sureda. El XIX, va perdre extensió, i passà de 449 a 384 quarterades, fou quan s'establí part de la zona del ca,í de sa Bomba. El s. XX van introduir l'ametler arrabassant l'olivar, també s'introduïren nous adobs com al lavanda; segons l'època hi podi haver 200 persones fent feina.

Son Caulelles

Documentades el s. XVI, Resten un antic portal forà i una torre de defensa, l'antiga capella i un portal conopial que dona a la clastra interior. El seu hort si va establir el 2002 un agroturisme.

Son Macià Negre

Durant el s. XVI fou propietat d'un morisc anomenat Macià Ponç "Negre". El 1611 tenia 230 quarterades i tenia cases amb torre, celler, dos molins de sang i un molí d'aigua, dedicat a la vinya i al cereal, tenia extensos pinars i garriga; compta encara amb un pinar de gran valor paisatgístic. El 1818 tenia 219 quarterades. Les cases son d'arquitectura popular amb reformes barroques i vuitcentistes. Destaquen les terrasses enjardinades, una d'elles sobre un gran aljub allargat i un jardí de caràcter romàntic.

Son Verí

Documentada el s. XVI. Molt vinculada a la Parròquia d Sant Marçal, construïda sobre els seus terrenys, el 1699.

Son Cós

El s. XVI era de Dolçet Cós i després de Joanot Cós, que li donaren nom., El 1818 tenia 187 quarterades. Va tenir olivar fins el s. XIX, que es plantaren ametlers i garrovers.

4.2. La Universitat de Marratxí

El terme Universitat es refereix a la institució local que governa i administra els interessos dels veïnats del Municipi. És la denominació que antigament, sobretot a l'època medieval i moderna, s'utilitzava per nomenar l'ajuntament, batlia, consistori o casa de la Vila.

Des de l'època medieval i fins finals del s. XIX la Universitat de Marratxí, l'ajuntament, s'ubica al llogaret conegut més concretament com Marratxinet, a la casa coneguda com Can Vador on s'hi troben les úniques teules pintades de Marratxí.

En el segle XIX, la Universitat o Casa de la Vila es trobava ple de mancances (no hi havia presó) i en mol mal estat. La necessitat de dotar el municipi d'una casa de la vila, donava lloc, l'any 1815, a tot debat i un seguit de discrepàncies que originaren un llarg expedient administratiu en el qual es planteja obertament el debat territorial entre els diferents llocs del terme de Marratxí on s'ha d'ubicar la nova Casa Consistorial. El batle era més partidari de la reforma i que s'ubiqués al nucli de Marratxí, i el poble i especialment el rector de Sant marçal lluitaren per una nova Casa Consistorial a sa Cabaneta, per una banda la proximitat de la Parròquia i per altra la implicació popular dels veïnats de Portol i Sa Cabaneta que volien es fes a sa Cabaneta.

Definitivament a l'any 1864 la Casa de la Vila es va traslladar a sa Cabaneta.

4.3. Primers establiments. Pòrtol (s. XVII) i sa Cabaneta (s. XVIII)

Pòrtol

A la segona meitat del s. XVII els hereus de Quiteria Ballester, de la cavalleria de Santa Maria, van parcel·lar les terres de sa Cabanassa, a partir de 1671, les de l'antiga alqueria de Pòrtula, que donaren en establiment, nucli original del que seria Pòrtol. A 1656 hi ha referències amb el nom de Portul. A l'any 1907 es faria una ampliació del nucli urbà amb l'establiment de ses Rotes de Son Caulelles.

A l'any 1875 es va començar a construir l'església de Pòrtol obra de l'arquitecte Bartomeu Ferrà i fou beneïda el 1878. L'any 1903 les franciscanes s'establiren a Pòrtol construïnt el convent a 1915

Sa Cabaneta (1745)

L'any 1745 s'impulsa l'establiment de la garriga de Son Caulelles iniciant-se el nucli urbà de sa Cabaneta. L'establiment es produí, per iniciativa de la Universitat de Marratxí, i per la manca de terres per establir, ja que Marratxí era terra de possessions. El Predi **La Cabaneta** o Son Caulelles fou establida a partir del 4 d'octubre de 1745, aquest dia es reuniren el senyor Nicolau de Pueyo Rossinyol Sunyer i Nuñiz de Sant Joan, cavaller de l'orde militar de Calatrava, marquès de Campo Franco, i els decurions de la Universitat de la vila de Marratxí, i una vegada feta tota la tramitació, actes i documents específics a l'establiment de La Cabaneta fou corroborat pel magnífic Jutge de la Cúria del Pariatge.

A meitat del segle XVIII Marratxí encara era una terra de possessions, amb els propietaris ciutadans; L'ajuntament tenia vertadera necessitat d'establir amb l'objectiu de fer habitatges i

augmentar la població i a la vegada recaptar més impostos. Però bé, cal esmentar que quan es va realitzar la primera subhasta l'any 1745, es varen vendre les millors terres per conrar, la zona que avui encara coneixem com ses Clotes, i part de la zona del camí de n'Olesa, ja que es compraren unes quarterades on entraven part de les terres de dalt -el que avui és el poble- i alguns tros de baix -ses Clotes-, la resta era garriga amb terres poc productives i que no interessaven. Les primeres 40 quarterades de terra que es varen vendre es corresponien amb els terrenys que avui coneixem com ses Clotes, que eren les terres conradisses més bones - la resta era garriga- i estaven delimitades entre les terres de la possessió de Son Caulelles del senyor Gregori Gual, el camí dels establidors, la sèquia de ses Clotes, part del puig Blanc, Can Goi i Son Verí.

L'any 1748 la Universitat va donar per rotes mitjançant subhasta 30 quarterades que restaven de la garriga de Son Caulelles. Els adquiridors eren obligats a construir una paret de 8 pams d'alçària i 4 pams d'amplària, també eren obligats a construir aquesta paret els establidors de sa Comuna segons les actes de 1771. Probablement es va produir una quarterització de tancats de paret seca que donaren una inicial fesomia que ha arribat fins avui; el fet pel qual sa Cabaneta manté una estructura allargada amb quatre vies principals quasi paral·leles és possiblement fruit d'aquesta inicial quarterització; avui encara resten alguns tancats de paret, com és el cas de Can Corró situat al carrer de Jaume I que encara manté mitja quarterada, Cal Secretari Vell, una quarterada o el conjunt de cases conegudes com Can Barra d'or al carrer de Cristòfol Llompart, avui dividides en diverses parcel·les i cases, però que inicialment eren les terres de Miquel Nadal i Bibiloni, propietari també del molí.

És molt probable que la meitat de l'actual poble, des del carrer Martí Rubí fins al carrer Jaume I i cap a sa Comuna, fos la inicial comuna de sa Cabaneta establerta a partir de 1771, de fet els documents ens indiquen que el molí de sa Cabaneta es trobava enmig de sa Comuna. Ja l'any 1748 es va donar camí per anar a sa Comuna, vora la paret de Son Verí, probablement aquest camí havia d'ésser part de l'actual carrer Marquès de la Sènia i el pas a peu, tan discutit i avui tancat, que es troba a la vorera del molí de sa Cabaneta.

L'any 1864 l'ajuntament es trasllada de Marratxí (Marratxinet) a sa Cabaneta. El darrer terç del XIX la casa de la Vila ordena la construcció del cementiri municipal de Son Blanc el 1880. El 1891 s'establí un quarter de la Guardia civil a l'antiga casa de la vila a sa Cabaneta.

A 1887 les franciscanes s'establiren a sa Cabaneta i construïren el Convent (1909).

4.4. Marratxí en els llibres de viatgers i d'erudits (s. XVIII i XIX)

Alguns viatgers i erudits durant el darrer terç del segle XVIII i tot el segle XIX van escriure sobre les illes deixant un seguit de notícies, dades i visions sobre tots els indrets de Mallorca, entre ells Marratxí. Representen i reflexen la cultura del temps en que varen viure, per tant amb influències de la il·lustració, el Romanticisme, el positivisme. Respecte a Marratxí, malgrat la informació sigui a vegades escassa, va tenir una avantatge i és que la els visitants es veien obligats a travessar-lo a través de la carretera Palma-Alcudia o la línia ferroviària a partir de 1875, mentre es desplaçaven cap a altres indrets de l'Illa.

Analitzarem alguns d'ells:

El mapa del cardenal Despuig, una representació gràfica de l'illa gravada a 1875. Respecte a la representació de Marratxí hi figuren els límits municipals, amb certa precisió, els serrals de Pòrtol - Marratxinet i de Pòrtol - Son Verí i els recorreguts del torrent Gros i de coanegra. Apareixen 29

topònims, la majoria corresponen a possessions s'hi indica que Son Macia Negre disposa d'un oratori públic. Hi ha traçats vuit camins de roda i s'assenyala el pont damunt el torrent Gross, al camí d'Inca. S'hi esmena Olivar com a cultiu predominant i plantacions de vinya a la part sud-occidental del terme.

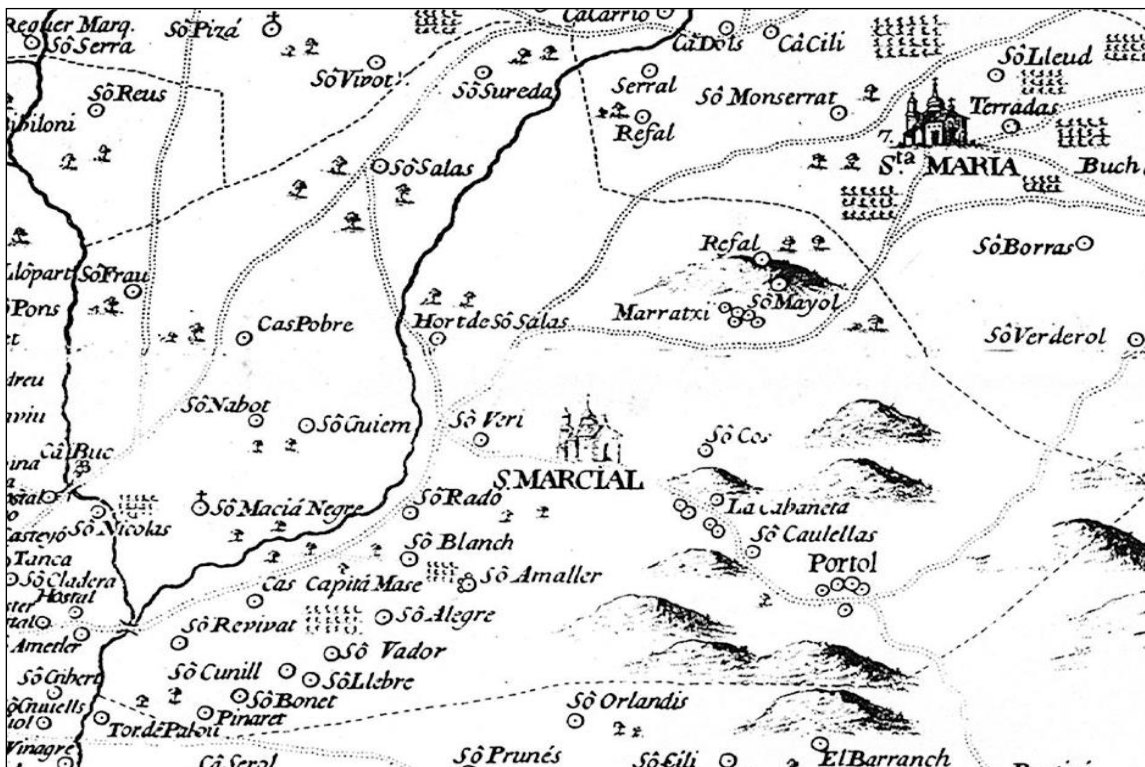
El text de la vinyeta diu: *MARRATXÍ su parroq.^a S. MARCIAL es poblacion de 225 vecinos su cosecha principal es de azeyte, granos, almendras, vino, algarrobas, higos y ganado de toda espesie en su distrito se halla una fabrica de losa ordinaria.*

A punt d'acabar el segle XVIII, el mapa de Mallorca patrocinat per Antoni Despuig i Dameto, format l'any 1784 i gravat l'any 1785, inclou el terme municipal, amb una imatge i un breu text explicatiu:

La vinyeta destaca la fàbrica de terrissa i l'església de Sant Marçal; igualment, representa cases disseminades, cultius arboris –siguin oliveres, garrovers, ametlers– i la cria d'indiots. Enmig del text de la vinyeta hi ha l'escut amb els pans i els peixos. La xifra de 225 veïns –caps de família– indica que s'han superat el milenar d'habitants, l'any 1784, però sense un nucli destacat de població concentrada.

El mapa assenyala els grups de cases a *Marratxí* [sic], a *Pòrtol* (amb tipografia destacada), també a la *Cabaneta*, a *Son Ametler* i a *Can Buc* (Pla de Son Nebot). En canvi, l'església de Sant Marçal, amb una tipografia de vila, hi apareix amb el signe de *Lugar Grande* –però no de vila parroquial–. Dins el terme, s'indiquen les possessions grans –*Casa de campo ó Predio*–; la de Son Macià, amb un oratori públic. De manera dispersa, hi ha signes d'arbres aïllats –potser *oliveres*–; els signes de vinya se situen prop de Son Nicolau–sa Cabana, dins Marratxí I en el plànol apareixen una bona relació dels topònims del moment 1785:

L'erudit Jeroni de Berard i els seu viatge a las villas de Mallorca de 1789 escriu:

"Villa de Marratxí.

Esta villa de San Marcial está dividida en varios caseríos que forman su población y dista 4 millas de Palma por el nordeste.

La Parroquia de Marratxí ya existía con este nombre cuando el papa Inocencio IV en 1248 expidió su bula a favor de todas las de la isla, y en 1369 el obispo D. Antonio de Galiana la unió a la de Santa Maria del Camí, como se ha dicho al tratar de esta villa. Formaba Marratxí(sic) universidad y en 30 de noviembre de 1285 eligió sus sindicos para jurar obediencia al rey D. Alonso cuyos nombres pueden verse en el tomo I de Anales, página 34 B.

Esta villa es más conocida por San Marcial que no por su verdadero nombre conservándose este último únicamente en un oratorio algo distante de la villa que era su antigua parroquia. La moderna es magnífica. La fábrica de la iglesia consta de 4 navadas y tiene un campanario en forma de templete de orden toscano, coronado de linterna. La pila bautismal es de mármol bruñido y de una sola pieza, con la definición y molduras de caoba, dorada, y en el fondo hay una buena tela del triunfo de San Antonio Abad. El altar mayor es de arquitectura romana, y el santo titular es de tabla, obra anterior al siglo XV. Las mejores capillas son las de San José y San Antonio. La navada del coro lleva los números de 1714 y las demás "12 mayo" y "9 de junio" de dicho año.

Son Ametller es un predio con un grupo de casas en feudo de los señores Torrelles; Can Buch también son varias casas reunidas, como igualmente el cortijo llamado Portol.

Confina el término de Marratxí por el levante con Santa Maria, por el septentrión con Buñola, por el poniente con el de la ciudad y por el mediodía con el mismo.

Usa por sello cinco panes y dos peces que simboliza el milagro que refiere el Evangelio.

Su población en 1784 constaba de 225 vecinos, 350 hombres, 388 mujeres, 175 párvulos, 2 eclesiásticos y 915 almas. Se cosechaban en dicha época: 5743 cuarteras de trigo, 2799 de cebada, 1063 de avena, 754 de legumbres, 32.000 cuartanes de aceite, 2700 cuartines de vino, 8 quintales de cáñamo y 2 de lino. 3673 cabezas de ganado lanar y 18 de vacuno. La industria era insignificante, pues sólo tenía 3 albañiles, 3 carpinteros, 9 alfareros, un herrero, 2 molinos de viento, 19 vigas de almazara. Familia distinguida: Nebot de Son Nebot."

L'escriptor André Grasset de Saint-sauveur en el seu Viage por las Islas Baleares i Pitiusas editat a 1807 a París diu:

"...San Marcial no es propiament hablando, más que una aldea, habitada por unas 500 almas. Sus productos son variados y consisten en aceituna, granos, almendra, vino e higos, ganado menor y mayor. En San Marcial hay una alfareria...."

Antoni Furió en el Panorama optico histórico de las Islas Baleares de 1840 escriu el següent sobre Marratxí:

"Marratxí.

El término de esta villa cupo despues de la conquista á D. Berenguer de Palou, ó Palau, obispo de Barcelona, sobre la cual han tenido jurisdiccions sus sucesores en el obispado, hasta nuestros dias. Marratxí es un pueblo muy reducido, y aunque se cuentan en él 1595 habitantes, viven la mayor parte en caserios aislados, dentro de sus heredades. Su iglesia parroquial fué agregada á la de Santa Maria del Camino en 7 de setiembre de 1369, de la que fue separada en 1636. El todo de la obra es de un gusto bastante regular, la que se ejecutó en 1714, segun se lee en las bóvedas, y sobretudo el campanario que forma un bello templete, contribuye no poco á decorar este edificio. El altar mayor está dedicado á san Marcial obispo, cuya estatua parece hecha en el siglo XV por el corte de los ornamentos pontificales de que va revestido. Todo lo demás es moderno en esta iglesia, mereciendo alguna atencion las estatuas de la Purísima Concepcion, la de san Pedro y san Juan que están en el altar mayor, y las de san José y san Antonio Abad que se veneran en sus respectivas capillas. En la de la Circuncidacion hay la tela principal que es de un mediano pincel, y sobre la pila bautismal hay otra pintura que representa el triunfo de san Antonio Abad, que no deja de interesar por su caprichosa composicion. A la limpieza y buenos adornos de que está provista esta iglesia, debemos añadir como por remate que su pila bautismal es una de las mejores que hemos visto en nuestro viaje, pues ademas de ser de una sola pieza en jaspe rojo bruñido, y tener la cubierta de maderas preciosas con adornos dorados, una y otra en su hechura son de un gusto bastante esquisito. Al traspasar los umbrales para dejar la mansion del Santo de los santos, vuelve el viajero á encontrarse en medio de una apacible soledad, sin mas compañía que la de los vegetales y pajarillos que anidan en las bóvedas del templo y en las copas de los árboles. No es menester caminar mucho para encontrar el camino real que conduce á Palma, el que tomamos para dirigimos á esta capital, sin necesidad de hacer otra parada que la del puente llamado de Inca. A sus inmediaciones tiene en unos establecimientos el oratorio de San Lázaro que ántes estaba en el mismo camino inmediato á los muros de esta ciudad, y por haberse enagenado su local en 1842 por los protectores del hospital de caridad, el año siguiente se bendijo el oratorio variando su dedicacion. Desde este punto contemplamos otra vez las elevadas torres que coronan los magnificos templos y suntuosos edificios de Palma. Desde aquí admiramos la bella perspectiva con que se ostenta á la vista del viagero la que llamamos ciudad por excelencia. Presurosos marchamos con el fin de penetrar sus anchos y robustos muros para lograr los inocentes placeres que en ella se gozan sin azar ni zozobra."

L'arxiduc Lluís Salvador d'Hasburg-Lorena a Les Balears descrites per la paraula i el gravat (1869-1891) es el que dona una visió més ampla i completa del terme. La referència és el següent text:

Al regresar al Pont d'Inca nos atrae irresistiblemente, en dirección al Norte, la vista de la Serra con la combinación de las grandes masas de sus montañas entrelazadas entre sí, a la que forman un contrafuerte natural las estribaciones más bajas; la línea de sus crestas aparece noblemente recortada; unas veces, sus cimas desnudas y grises se yerguen dentadas y, de repente, se hunden dando origen a pequeños barrancos, que ponen sobras traslúcidas sobre el luminoso cuadro; otras cumbres, por el contrario, forman vastas planicies dispuestas en torno de los dos Puigs Majors, como una corte alrededor de los entronizados picos gigantescos; las profundas quebradas de las vertientes y los suaves declives de las estribaciones van aplanándose hacia el llano y por ellas se ven, diseminadas, muchas casas de campo, así como sobre la llanura que se extiende como un gran tapiz verde, gracias a las copas de sus innumerables almendros y olivos. En la llanura predominan los almendrales, unas veces viejos y corpulentos árboles, otras tiernos arbolillos de reciente plantación, pues parece ser que este cultivo es muy apropiado a la calidad de la tierra de la llanura. Este color no es uniforme sino muy variado, gracias al oscuro verde del ramaje de los algarrobos, al más luminoso de las higueras e incluso al de las sementeras abiertas entre los antiguos olivares, cuyos árboles forman liños bastante separados entre sí. No faltan tampoco extensos viñedos, cuyas cepas mantienen bajos sus sarmientos, ni frondosos higuerales, dispuestos en alineaciones impecables, completando tanta variedad algunos pinares. Al pie de un cerro que corona un molino de viento, entre la arboleda de sus laderas, está la iglesia de Sant Marçal, parroquia de Marratxí, que dista dos kilómetros de la carretera.

El Municipio de Marratxí tiene 3.090 habitantes que viven en casas dispersas aunque formando tres grupos principales, que son los siguientes: La Cabaneta y el caserío ya mencionado del Pont d'Inca, que juntamente con el Pla de Na Tesa viene a estar a una distancia de 4,5 Kms. de La Cabaneta; el tercer grupo de casas se llama Marratxí, que, aun siendo el menos importante de todos, es el que ha dado nombre al municipio; hay, además, el pequeño barrio de Pòrtol. El distrito tiene en total 857 casas, de ellas 87 sin habitar; casi todas son de una sola planta, ya que únicamente hay 63 que tienen planta baja y un piso y 5 de tres pisos. La iglesia de Marratxí se levanta en una plaza bastante grande. Es un edificio moderno, con dos torres cuadradas con unos remates de azulejos azules feísimos a ambos lados de la fachada, en cuyo centro se abre un rosetón en forma de cruz bastante hermoso; a la izquierda, está el pequeño cementerio; su nave tiene bóveda de cañón con cinco arcos; debajo del coro hay dos capillas nuevas, además de las cinco que se abren a cada lado de la nave. La sacristía tiene bóveda de crucero, cruzándose las nervaduras en una clave que tiene un escudo labrado. La Rectoría está situada a la derecha de la iglesia.

Por una cuesta bastante empinada se sube al caserío de La Cabaneta, con sus 145 casas situadas sobre una colina que hay detrás de la iglesia; excepto una casita de portal redondo, que está sobre la cumbre, las demás casas están dispersas a ambas orillas del camino y por la ladera izquierda del valle. La Casa Consistorial está algo más abajo en dirección del valle. En la ladera opuesta se ve la casa, muy agraciada, de Son Cos y en el mismo derrame del valle el caserío de Marratxí, que tiene únicamente 72 casas; más al Sur está Pòrtol, a una distancia de 1,8 Km. de La Cabaneta y tiene 195 casas y una pequeña capilla dependiente

de la parroquia de Marratxí. Este oratorio, dedicado a la Virgen del Carmen, se comenzó a edificar en 1874 y se terminó en 1878, cantándose en él la primera Misa el 4 de mayo del año últimamente citado; se construyó con las solas limosnas de los feligreses que, además, aportaron su trabajo personal. Los días festivos se celebra una Misa que sufragan los vecinos.

Volviendo a la carretera de Inca, se pasa entre muchos algarrobos y por delante de una casita que tiene una noria a su lado. La carretera va aproximándose a las montañas, siguiendo por un terreno ligeramente ondulado, para subir después por un pequeño cerro con pinar. Se divisa, a mano izquierda, una casa grande con torre, cuadrada con tejadillo, que es la casa de la posesión Son Sureda, propiedad del Marqués de Vivot; está situada sobre una altilla que domina los contornos. Un poco más lejos, se ve la casa de Son Sales, entre dilatados higuerales. Es uno de los predios más extensos de Mallorca, propiedad del Marqués de la Romana, que en la actualidad se está parcelando. Sobre los campos de labor que va atravesando la carretera se ven muchas higueras, almendros, algarrobos y olivos; la tierra es arcillosa, de un color rojizo, que ha sido despedregada, como lo demuestran los muchos clapers que se levantan en medio de estos campos. La carretera serpentea por unas vastas lomas con olivar, viéndose algunas casitas aisladas rodeadas de nopales. En una depresión del terreno, a mano izquierda, se ve una airosa palmera mientras que, a nuestra derecha, se levanta una colina achatada con un molino de viento en su cumbre. El panorama que se despliega a nuestra izquierda, en dirección a Alaró, es precioso; pasada una cortadura que divide un viñedo se llega a Santa Maria del Camí, villa de 1.445 habitantes y 373 casas, de ellas 48 sin habitar."

4.5. Es Pla de na Tesa i es Pont d'Inca (s. XIX)

El nucli de **Es Pla de na Tesa** sorgeix al voltants de la construcció d' l'església dedicada a Sant Llätzer iniciada a 1858 i beneïda el 1860. El 1896 les Germanes Agustines de l'Empar fundaren Casa al Pla de na Tesa construint el convent a 1902 clausurat a 1972 (actual dependències de l'ajuntament i centre de salut) . A final del XIX la població experimentà un creixement i passa de 300 habitants el 1840 a 1028 el 1888. A final del XIX hi havia unes 151 cases i tenia quasi el 30% de tota la població d Marratxí.

A **Es Pont d'Inca** al darrer quart de segle XIX s'habilita com a església una dependència de la Farinera Balear. El 1890 es comença a bastir l'actual que fou beneïda el 1904 obra de Gaspar Bennàssar i erigida en Parròquia el 1913. El temple es dedicat a Sant Alonso Rodríguez, Santa Catalina Thomas i el Beat Ramon Llull. A finals del XIX es fundà el col·legi de segon ensenyament de Santa Teresa i l'any 1903 es va traspasar a les religioses Dominiques de la Presentació que encara el regeixen. La consolidació com a nucli urbà va lligada a la instal·lació d'hostals , tavernes i magatzems, afavorida per la proximitat de Palma , per evitar les càrregues fiscals que imposava l'ajuntament de Palma.

El 1875 s'inaugura el trajecte del ferrocarril Palma-Inca inaugurant totes les estacions, de la qual la d'es Pont d'Inca assoli una gran importància comercial.

"Sa Farinera", antiga fàbrica d'Es Pont d'Inca projectada per l'enginyer Eusebi Estada que fou enderrocada el 1915. Targeta Postal de 1904. (Arxiu Andreu Muntaner)

Eusebi estada va construir l'edifici de la Farinera Balear el 1880, considerat el més alt de Mallorca, fàbrica que elaborava farina de xeixa que exportava a Anglaterra i Amèrica. El 1915 l'edifici fou enderrocats.

El 1896 les Germanes Agustines de l'Empar obriren una escola al Pont d'Inca, hi fundaren comunitat i el 1901 inauguraren convent i col·legi al carrer de Sant Agustí t a 1902

4.6. El segle XX a Marratxí a grans trets

Vista d'Es Pont d'Inca des del pont del Torrent Gros.
Targeta Postal de 1904.
(Andreu Muntaner: Memoria gràfica de Mallorca, 1996)

L'any 1900 Marratxí comptava amb 3.815 habitants i el 1930 el municipi tenia 4641 habitants.

Els inicis del XX representen el moment del sorgiment d'una classe obrera que comença a desvincular-se dels terratinents de les grans possessions, això afecta a tots els marratxiners; noves formes culturals i polítiques trenquen amb el vell conservadorisme agrari.

Pòrtol a finals del XIX es caracteritzava per la producció de ceràmica i elaboració de pebre bord; a l'any 1930 hi havia 7 centres productors d'aquesta espècia, la qual entra en decadència a finals del 70. L'any 1934 hi havia 18 ollereries a Pòrtol, un gran centre terrisser. Els 1969 s'enderroca l'església de Pòrtol projectada per Bartomeu Ferrà l'any 1875, en estil neogòtic _un dels grans **atemptats** al patrimoni de Marratxí, que es va substituir per una església funcional, sense cap valor arquitectònic. Les monges franciscanes s'hi establiren a l'any 1903 i a l'any 1912 es comença a construir el convent, que recentment a comprat l'ajuntament. El 1937 s'inicia la construcció de l'edifici escolar projectat per l'arquitecte Guillem Forteza. . L'electricitat arribà a 1924. El nucli urbà Portol Nou s'inicia el 1973 recollit per les normes subsidiàries de 1987.

A principis del XX a **sa Cabaneta** es consolida una indústria sabatera de caire artesanal i s'organitzen entorn una cooperativa de consum *La Igualdad* (1903). Durant la II república tenien La Casa del Poble. L'agricultura tradicional entra de ple en recessió a partir dels anys 50. Als 70

s'entra en la dinàmica de ser una perifèria de Palma (explosió demogràfica, creixement turístic i recessió agrària. Apareixen noves urbanitzacions com Can Domingo, Son Caulelles Nou, son Verí i el Polígon Industrial. Destacar la presència de la destil·leria Can Pere Canyelles que elaborava el clàssic palo i l'amazona, actualment es part de LIMSA ubicada al Polígon de Marratxí. El 1955 comença a funcionar l'escola parroquial de Sant Marçal i es construí l'oratori de ses monges de sa cabaneta..

A es **Pla de na Tesa** comença haver-hi un associacionisme obrer, a 1909 tenien la societat d'oficis La Semilla i a 1910 els picapedrers van fundar la Colectiva, ambdues s'uniren i formaren La Sembra lligada a l'UGT. Amb la guerra civil els falangistes locals iniciaren la repressió, hi hagué varis assassinats i molts empresonaments. Els anys 40 i 50 hi hagué un èxode rural cap a la ciutat. Des de els anys 80 és un nucli receptor de la població de Palma. Al seu voltants s'hi desenvoluparen empreses de construcció i fusta (tubs Fiol, Construccions Ripoll, BARGAR) i també la problemàtica industria de transformació alimentària CARMA SA.

Xemeneia de l'antiga Farinera. Es Pont d'Inca

A principis del s. XX a **Es Pont d'Inca** ja hi havia una fàbrica de sabó, i a la primera meitat de segle s'hi consolidà el sector secundari. A l'any 1928 s'hi instal·lar la fàbrica tèxtil sollerica Can Rullan/Cotonera Balear activa fins a 1972 (hi treballaven quasi 180 persones, majoritàriament dones). El 1930 es fundà Agrícolas de Mallorca dedicada la producció d'alcohol i goma de garroví, També s'hi establiren escorxadors d'aviram i porc El 1964 s'hi instal·la una fàbrica de pastes alimentaries (GALLO). També els anys 50 si instal·laren els productors de Brandi – BODESA-, encara actualment hi ha Fàbriques Suau.

El 1901 l'exèrcit va cedir a l'ajuntament de Palma els terrenys de les murades a canvi de la finca Son Bonet, que havia estat dels Jesuïtes i el 1934 es creà el Reial Aeroclub Esportiu de Balears, posteriorment aeròdrom de Son Bonet. Durant la guerra civil fou usat per l'aviació de caça italiana. El 1935 s'hi instal·là l'aeroport de Mallorca per al transit civil, que fou substituït el 1960 per l'Aeroport de Son Sant Joan.

El 1904 els germans de La Salle s'establiren per primera vegada a Mallorca, al Pont d'Inca. El 1910 s'hi instal·la un quarter de la Guardia Civil, darrerament s'ha tancat aquest quarter, La primera línia de transport de Palma fins Aeroclub s'inicia a 1952.

L'electricitat arribà al Pont d'Inca abans de 1920, en canvi a la resta de pobles arriba al 1923, excepte Marratxinet que no arribà l'electricitat fins a 1963.

Un fet destacable a tots els nuclis fou la construcció dels edificis escolars dissenyat per l'arquitecte Guillem Forteza que s'iniciaren a 1927 (totes aquestes escoles formen part avui del catàleg d'edificis protegits)

Destacar que durant la postguerra hi hagué dos cinemes l'ideal a es Pont d'Inca i el Dorado a Pòrtol, el 1945 s'obri el cinema Excelsior a es Pont d'Inca.

L'any 1941 hi va haver un intent de l'ajuntament de Palma d'annexionar Es Pla de Na Tesa i Es Pont d'Inca, però l'ajuntament de Marratxí es va oposar totalment

El 1978 es va inaugurar el centre d'Educació Especial centre d'Astúries el 1979 es va inaugurar el col·legi Costa i Llobera.

El 1980 es fundà el Liceu com a cooperativa a l'antiga fàbrica de llistes del Camí de sa Cabana, es crea la revista Pòrtula a 1981 informatiu de Marratxí. el 1983 es va inaugurar el centre ASPACE Pinyol vermell i el 1984 es va crear i organitzar la I fira del fang. El 1985 s'inaugura el col·legi Blanquerna a Es Pont d'Inca Nou i The Academy a l'antiga possessió de son Ametler.

EL PATRIMONI A MARRATXÍ

1. El Patrimoni de Marratxí, introducció: normativa i figures de protecció.

1.1. La llei 16/1985 de 25 de juny del Patrimoni Espanyol

La llei arrenca del desenvolupament de la constitució de 1978 (drets socioculturals dels ciutadans, dret a la cultura com a bé de caràcter públic i accés a la cultura)

La llei introdueix un nou concepte de patrimoni històric i el fa extensiu a tota la societat civil. Disposa que els bens del patrimoni històric han de ser inventariats o declarats d'Interès Cultural (BIC).

Automàticament la llei protegeix els bens mobles i immobles, el patrimoni arqueològic, l'etnogràfic, el patrimoni documental i bibliogràfic, els museus, arxius i biblioteques de titularitat Estatal. Es tracta de fomentar i protegir la Cultura.

La Constitució Espanyola consagra l'estat de les autonomies i les trasllada les competències en la gestió del Patrimoni Històric.

La llei 16/1985 entén que el patrimoni es entès com riquesa col·lectiva i l'objectiu de la seva regulació es protegir i transmetre el patrimoni a les generacions futures. Hi ha un desig d'implicar a la societat civil a la salvaguarda.

A partir de la llei s'estableixen deures de conservació, inventaris, inspecció i altres pels bens en mans de particulars; dona més valor al sentit social del bé que a la propietat.

Es valora el significat històric col·lectiu del bé cultural por damunt el seu efecte estètic. L'objectiu bàsic es posar el patrimoni al servei del ciutadans afavorint mesures d'accés al públic als bens culturals i el seu estudi, investigació i gaudiment. El patrimoni com a estímul creatiu a presents i futures generacions.

1.2.La llei 12/1998 de 21 de desembre del Patrimoni Històric de les Illes Balears

Segons la Llei, el patrimoni històric de les Illes Balears s'integra de tots els béns i valors de la cultura, en qualsevol de les seves manifestacions, que revelen un interès històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, historicoindustrial, paleontològic, etnològic, antropològic, bibliogràfic, documental, social, científic i tècnic per a les Illes Balears.

La llei neix amb la finalitat de completar l'ordenament jurídic al respecte i objectivament proposa:

- a) Règim de protecció dels béns integrants del patrimoni històric a partir de les categories de béns d'interès cultural i béns catalogats.
- b) Atenció preferent al patrimoni arqueològic.
- c) Definir les responsabilitats dels diversos nivells administratius.
- d) Posar a disposició de les administracions actuant mesures suficients de foment del patrimoni històric.
- e) Elaborar infraccions i sancions. Potestat sancionadora dels consells insulars que permeti lluitar contra la pèrdua dels bens culturals.

La llei present vol aprofitar, les tècniques jurídiques dissenyades per la Llei 16/1985, de 25 de juny, del *patrimonio histórico español*. En aquesta línia, la protecció dels béns a què es refereix aquesta llei se centra principalment en dues categories de protecció: els béns d'interès cultural i els béns catalogats.

La primera d'aquestes categories els BIC reuneix els béns més rellevants i mereixedors del grau més elevat de protecció, la qual haurà de ser dispensada per acord del ple del consell insular corresponent

Respecte als béns catalogats, en certa manera es vol protegir béns que més endavant puguin gaudir de la condició de béns d'interès cultural. Pel que fa als Béns catalogats, tot sovint es presenta el debat sobre l'aplicació d'aquesta categoria de protecció, no són importants ni rellevants per ser BIC, però si són significatius, singulars i amb valors més alts que formar part del catàleg de range inferior entre cometes.

Els consells insulars assoliran la responsabilitat d'incoar i instruir els corresponents procediments.

Els catàlegs municipals són l'instrument que permet protegir la gran majoria dels béns patrimonials, més enllà dels que són reconeguts com a BIC i BC.

Tot i aquest fet, molts de municipis no compten amb aquest instrument, i en d'altres és deficient. La Llei de patrimoni històric de les Illes Balears (12/1998) establí inicialment que tots els municipis havien de redactar i aprovar un catàleg abans de dos anys, és a dir, com a màxim l'any 2000. Aquesta norma s'ha modificat un parell de cops al llarg del temps i finalment ha estat derogada,

amb el resultat que, avui en dia, encara és molt reduït el número d'ajuntaments que tenen un catàleg aprovat segons els criteris vigents

La llei en el seu article 117. **Cooperació policial.** La policia local i la resta de cossos de seguretat, en els àmbits de les seves competències, cooperaran amb els consells insulars per a la vigilància, inspecció i sanció de les infraccions contra el patrimoni històric de les Illes Balears.

2. Eines per a la Protecció del Patrimoni.

2.1. Bé d'interès Cultural (BIC)

“Es la figura de màxima protecció, ja que a més de l'element hi ha àrea de protecció als seus voltants.

Segons l'article 5 de la Llei de patrimoni “tendran la consideració de Béns d'interès cultural els béns mobles i immobles més rellevants del patrimoni històric de les Illes Balears que pel seu valor singular es declarin com a tals de forma individualitzada.

2.2. Bé Catalogat

L'article 14, els defineix els Ben Catalogats com a “aquells béns mobles i immobles que, tot i no tenir la rellevància que els permetria ser declarats béns d'interès cultural, tenen prou significació i valor per constituir un bé del patrimoni històric a protegir singularment”.

2.3. El Catàleg d'Elements d'Interès Artístic, Històric, Ambiental, Patrimoni Arquitectònic del terme municipal de Marratxí.

La tramitació d'un catàleg fins a la seva aprovació definitiva implica la participació de diferents agents, i té una certa complexitat. Per explicar-ho de manera molt resumida, consisteix en: aprovació inicial per part de l'ajuntament; exposició pública als ciutadans; període d'al·legacions; contestació de les al·legacions per part de l'ajuntament; i aprovació provisional per part d'aquest. Un cop aprovat de manera provisional, aquest es remet al Consell de Mallorca (entitat amb competències en patrimoni segons la Llei 12/98), on ha de ser aprovat per part de la Comissió Insular de Patrimoni Històric i per la Comissió Insular d'Urbanisme. Aquí és on l'administració supramunicipal revisa el catàleg, que ja es troba en estat avançat de tramitació. Si es considera que el document presenta defectes que no permetran la seva correcta aplicació, se'n denega l'aprovació fins que se n'esmenin les deficiències. Si en canvi, es considera que el document és correcte, es pot aprovar definitivament, o aprovar amb prescripcions.

L'expedient del Catàleg, elaborat per ARCA el 1997, va ser aprovat inicialment el 4 d'agost de 1998. L'aprovació provisional fou el 9 de març d 1999 i l'aprovació final pel Consell de Mallorca fou el 12 de novembre de 1999 publicada al BOCAIB núm. 154 d'11 de desembre de 1999.

Criteris de Protecció dels Elements d'Interès Artístic, Històric, Ambiental, Patrimoni Arquitectònic del terme municipal de Marratxí

PROTECCIÓ A. INTEGRAL

Suposa la protecció tant dels exteriors com dels interiors. Reservada per edificis singulars. de gran importància per Marratxí: esglésies, possessions. Olleries, molins, cisternes, hostals, sistema hidràulic. i alguns exemples de cases populars molt remarcables pel seu valor tipològic i bon estat de conservació.

PROTECCIÓ B. EXTERIORS – FAÇANES

Protecció d'exteriors remarcant molts les façanes i capcers.

PROTECCIÓ C. AMBIENTAL

Edificis que estan parcialment desvirtuats (reformes inadequades o utilització de materials no apropiats), però que conserven part del seu interès i a vegades, formen conjunts i conserven un valor ambiental

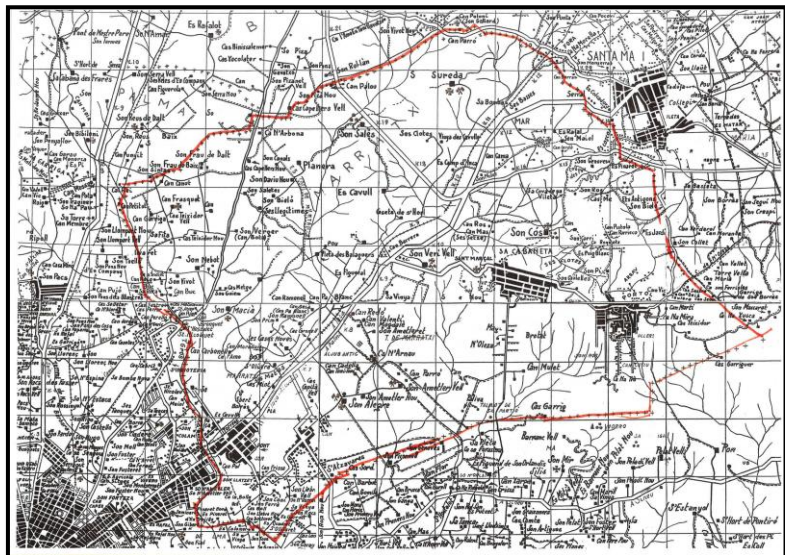
2.4. El Patrimoni arqueològic. L'inventari de Mascaró Passarius, la Carta Arqueològica i les declaracions de BIC (Bé d'Interès Cultural).

De la Llei de Patrimoni la disposició addicional primera diu Els béns radicats a les Illes Balears que hagin estat declarats d'interès cultural, o hagin estat inclosos a l'Inventari General de Béns Mobles, d'acord amb la Llei 16/1985, de 25 de juny, del patrimoni històric espanyol, passen a tenir respectivament la **consideració de béns d'interès cultural o de béns catalogats** del patrimoni històric de les Illes Balears. Els béns referits en el punt anterior seran inscrits d'ofici en els registres corresponents.

Segons el decret 2563/1966 de 10 de setembre, van declarar monuments historicoartístics tots els monuments megalítics, coves prehistòriques i altres restes prehistòrics i protohistòrics de les illes de Mallorca i Menorca. En virtut de la disposició addicional primera de la Llei 16/1985 de 25 de juny, del patrimoni històric espanyol, els béns que en anterioritat foren declarats historicoartístics o inclosos a l'Inventari del patrimoni artístic i arqueològic d'Espanya passen a tenir la consideració i a denominar-se béns d'interès cultural. Tots aquests béns en aplicació de la Llei 12/1998 d 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears passen a ser considerats BIC del patrimoni històric de les Illes Balears.

L'inventari de béns del govern Balear, document nomenat Carta Arqueològica va recollir la majoria de jaciments de la prehistòria del terme municipal.

Josep Mascaró Pasarius (1923 1996), cartògraf i arqueòleg menorquí en els anys 60 del segle XX, va realitzar un recull de toponímia amb l'ubicació de molts de jaciments de la prehistòria mallorquina, els resultats es van publicar. El seu Corpus de Toponímia de sis Volums es un exhaustiu treball de recollida de dades, toponímia i arqueologia. A la vegada va elaborar un Mapa General de Mallorca. El treball es basà bàsicament en feina de camp, coneixent els municipis i recollint tota classe de dades (topònims, fonts, coves, talaiots, creus de terme, monuments, santuaris, ermites, camins,...). La majoria de jaciments arqueològics del seu inventari són recollits per la Carta Arqueològica i tots els jaciments prehistòrics que apareixen en el seu mapa i publicació, automàticament foren declarats BIC.

Detall de Marratxí del Mapa general de Mallorca format per J. Mascaró Pasarius 1958. Lamines 17 -18-25 -26.. vegeu plànol 5 de l'annex

Així a Marratxí, tots els jaciments prehistòrics estan catalogats per la figura de BIC a més de la creu de terme, el camí de sa Bomba i tots els escuts escultòrics

3 Altres figures o elements de protecció a Marratxí

3.1 Àrees Naturals d'especial interès a Marratxí (ANEI)

Analitzades a l'apartat de Geografia

3.2 Catàleg d'arbres singulars de Marratxí

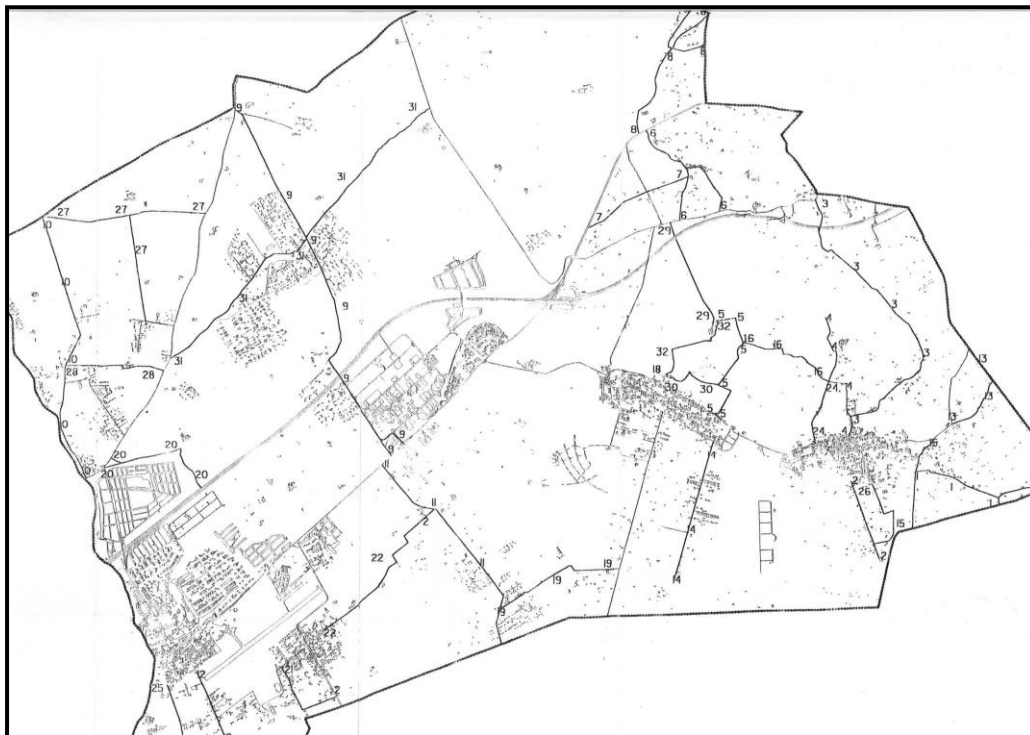
Analitzats a l'apartat de Geografia

3.3 Pòrtol Zona d'interès Artesanal

La Llei 4/1985 de dia 3 de maig d'ordenació de l'artesania en el seu article 7 diu: "Aquelles Comarques o Zones que es distingeixin per un artesanat actiu i homogeni podran ser declarades zones d'interès Artesanal, cosa que permetrà utilitzar, en els seus productes artesanals, un distintiu de procedència geogràfica. El distintiu esmentat i la regulació d'aquests seran determinats reglamentàriament. La declaració de Zona d'Interès Artesanal serà efectuada per la Conselleria de Comerç i Indústria."

La Comissió d'Artesania de les Illes Balears, depenent i creada per la conselleria de Comerç i Indústria, el dia **12 de juny de 1991** acordà per unanimitat declarar la zona de **Pòrtol** com **Zona d'Interès Artesanal**, la qual cosa permetia utilitzar en els productes artesans elaborats de dita zona i de fang, un distintiu de procedència geogràfica.

3.4 Catàleg de camins del Consell de Mallorca. FODESMA 1998. Els camins de Marratxí

Vegeu plànol 7 de l'annex

RELACIÓ DE CAMINS INVENTARIATS

- 1- CAMÍ DE CAN FORNER.
- 2- CAMÍ DE SA GARRIGA.
- 3- CAMÍ DES JARDÍ D'EN FERRER.
- 4- CAMÍ DE CAN PARRISCO
- 5- CAMÍ DE CAN MAS/ COSTA DE SON MAS.
- 6- CAMÍ DE CAN MANUT/ CAMÍ DE CA NA MAIOLA/CAMÍ DE MARRATXINET.
- 7- CAMÍ DE SON MULET.
- 8- CAMÍ DE SA BOMBA/CAMÍ DE CA NA COLOMA.
- 9- CAMÍ DE MUNTANYA.
- 10- CAMÍ DE SA FITA.
- 11- CAMÍ DES CEMENTERI.
- 12- CAMÍ DES PINARET/CAMÍ DE SON LLATZET.
- 13- CAMÍ DE SON SEGUÍ/CAMÍ DE N'OLESA.
- 14- CAMÍ DE CAN DOMINGO.
- 15- CAMÍ DE SANT JORDI.
- 16- CAMÍ DE SA CIMENTERA/CAMÍ DE SON CARRIÓ.
- 17- CAMÍ DEL TERME DE SANTA MARIA.
- 18- CAMÍ DES POU D'EN BATLET.
- 19- CAMÍ DE S'ESVAÏT.
- 20- CAMÍ DES MORTS/CAMÍ DE SES CASES NOVES A CAN BRONQUET.
- 21- CAMÍ DE SON LLEBRE.
- 22- CAMÍ DE SON ALEGRE.
- 23- CAMÍ DE S'ERMITA
- 24- CAMÍ DE S'ALBELLÓ/CAMÍ DE SON PI.
- 25- CAMÍ DE CAN POL.
- 26- S'ESCALETA DES TANCAT DES VOLTOR
- 27- CAMÍ DE SON FRAU
- 28- CAMÍ DE SON NEBOT
- 29- CAMÍ DE SON CÓS

- 30- CAMÍ DE S'HORT D'EN GIL
- 31- CAMÍ DE SON SALES/CAMÍ DE SA LLEGÍTIMA
- 32- CAMÍ DES POU D'EN BATLET A SON CÓS.

FODESMA va aconsellar la inclusió de la totalitat dels camins inventariats a les normes subsidiàries del municipi, per tal de preservar els usos viaris, sense perjudici de la seva titularitat.

Atesa la documentació que s'ha trobat, es pot fer una relació dels camins que apareixen explícitament com a públics o en els que l'administració ha intervingut al llarg del temps. Segons aquesta documentació i sense perjudici que l'Ajuntament consideri la necessitat de l'obertura d'un expedient d'investigació, d'acord amb l'apartat 2.1.5 del catàleg, reuneixen els requisits mínims per a ser inclosos a l'inventari de Béns Municipals de Marratxí, els següents camins:

- 1- CAMÍ DE CAN FORNER.
- 2- CAMÍ DE SA GARRIGA.
- 3- CAMÍ DES JARDÍ D'EN FERRER.
- 4- CAMÍ DE CAN PARRISCO.
- 5- CAMÍ DE CAN MAS/ COSTA DE SON MAS.
- 6- CAMÍ DE CAN MANUT/ CAMÍ DE CA NA MAIOLA/CAMÍ DE MARRATXINET.
- 7- CAMÍ DE SON MULET.
- 8- CAMÍ DE SA BOMBA/CAMÍ DE CA NA COLOMA.
- 9- CAMÍ DE MUNTANYA.
- 10- CAMÍ DE SA FITA.
- 11- CAMÍ DES CEMENTERI.
- 12- CAMÍ DES PINARET/CAMÍ DE SON LLATZET.
- 13- CAMÍ DE SON SEGUÍ/CAMÍ DE N'OLESA.
- 14- CAMÍ DE CAN DOMINGO.
- 15- CAMÍ DE SANT JORDI.
- 16- CAMÍ DE SA CIMENTERA/CAMÍ DE SON CARRIÓ.
- 18- CAMÍ DES POU D'EN BATLET.
- 19- CAMÍ DE S'ESVAÏT.
- 20- CAMÍ DES MORTS/CAMÍ DE SES CASES NOVES A CAN BRONQUET.
- 21- CAMÍ DE SON LLEBRE.
- 24- CAMÍ DE S'ALBELLÓ/CAMÍ DE SON PI.
- 25- CAMÍ DE CAN POL.

En alguns casos, existeixen indicis d'una possible titularitat pública, però la documentació trobada no permet aclarir suficientment aquesta. Per aquests camins, es recomana l'obertura d'un expedient d'investigació. Aquests camins són:

- 22- CAMÍ DE SON ALEGRE.
- 32- CAMÍ DES POU D'EN BATLET A SON COS

4 Introducció al Patrimoni historicoartístic a Marratxí

- ❖ **Religiós.** Inclou tots els elements vinculats al patrimoni religiós, majoritàriament propietat del bisbat, com son el conjunt de Parròquia de Sant Marçal, la rectoria i el portal del cementiri a més de la creu de terme (BIC) les diferents Esglésies del Municipi, la de Sant Llàtzer (Es Pla de na Tesa), Sant Alonso al Pont d'Inca i l'Oratori de Marratxinet. A més per la temàtica inclou també la Capelleta dels Ollers dedicada a la Santíssima Trinitat en el carrer de la Trinitat de Pòrtol vora l'Olleria Can Vent.

- ❖ **Civil Urbà:** Casals, cases tradicionals. Torres i molins. Cisternes. Bàsicament arquitectura popular, habitatges tradicionals, casals, cases d'estiuieg o conjunts d'habitatges. Inclou les escoles de la república (1927-1940), una a cada nucli històric, obra de l'arquitecte Guillem Forteza.
- ❖ **Civil fora vila:** Inclou el conjunt nombrós de possessions del Terme. Tot es troba majoritàriament en sol rústic. La majoria ha donat lloc per parcel·lació de les seves terres a centres urbans com és per exemple Son Caulelles, Son Ametller Vell, part d'es Caülls (originàriament terres de Son Sales), Sa Vinya de Son Veri i sant Marçal. També inclou algunes cases de pagès ubicades fora del centre urbans.
- ❖ **Etnològic** elements o arquitectura vinculada a les activitats tradicionals de l'home. Sistema hidràulic. Ponts. Camins. Aljubs. Cellers. Tafones. Sestadors i porqueres. Molins aiguaders i molins fariners.
- ❖ **Patrimoni industrial:** Olleries. Edificis fabrils.
- ❖ **Altres** elements singulars: Portals del cementiri. L'Aeròdrom de Son Bonet. Hostals a la carretera d'Inca.

ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT ALONSO RODRÍGUEZ (es Pont d'Inca, Marratxí) plaça de l'Església,

La construcció de l'església des Pont d'Inca s'inicià el 1890, motivada pel creixement demogràfic d'aquest nucli. L'edifici, projectat per Gaspar Bennàssar, es caracteritza per la combinació de referències romàniques, gòtiques i barroques.

ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT LLÀTZER (Pla de na Tesa, Marratxí)

Fins a mitjan segle XIX, el nucli del Pla de na Tesa no disposava d'un temple propi i els seus habitants havien d'anar a Sant Marçal. Devers 1857, l'amo de Son Alegre, una de les possessions més importants de la contrada, impulsà la construcció d'una església que es va dedicar a sant Llàtzer. Les obres es van dur a terme entre 1858 i 1864, segons un projecte d'Antoni Sureda i amb una gran col·laboració popular. Es tracta d'una església força senzilla, amb una façana principal desornamentada, flanquejada per dues pilastres decoratives dòriques i rematada per un frontó.

ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARÇAL (sa Cabaneta, Marratxí)

La història de la parròquia de Marratxí es remunta als temps immediatament posteriors a la conquesta de 1229. En un primer moment, la parròquia estava sota l'advocació de Santa Maria, però al 1348 ja havia passat a tenir com a titular sant Marçal. Sembla que des del segle XIII el seu emplaçament va canviar en diverses ocasions, fins que entre 1699 i 1714 es bastí el temple actual Fou mestre d'obres Lluç Mesquida. Tanmateix, aquest edifici ens ha arribat molt modificat, ja que al segle XIX patí dos importants processos de reforma. El primer, per arreglar els desperfectes causats pel terratrèmol de 1851. El segon, per ampliar el temple i construir un nou cor i les dues torres que flanquegen la façana principal.

Un dels aspectes més característics de la imatge exterior de l'església de Sant Marçal, tal com la veim avui en dia, són les dues torres campanar, coronades per cúpules bulbiformes. El cos central de la façana principal, d'inspiració classicista, es divideix en tres parts: una inferior,

amb el portal major d'arc rodó, una intermèdia, on hi ha el rosetó i el coronament, constituït per un frontó. L'interior és de nau única, amb cinc capelles laterals a cada banda i coberta de volta de canó.

El temple compta amb una quantitat important d'obres de Joan Deià, un dels constructors de retaules més destres del segle XVIII a Mallorca. En destaca especialment el retaule major, tot i que la imatge de sant Marçal que el presideix és anterior, concretament del final del segle XV.

Dia 30 de juny és la festivitat de sant Marçal, patró de Marratxí i advocat de dolor i de tot mal Gent de tot Mallorca ve a l'església a venerar el sant.

5 EL catàleg a partir de la situació dels elements als nuclis de població

MARRATXINET

- Casa de la Vila (fins 1864) Can Vador. Teules Pintades
- Oratori. S. XX, abans era una casa tradicional, conserva un portal del s. XVII.
- Coll de cisterna S. XVIII
- Habitatges tradicionals Can Serra, Cas Garriguer, Can Quino, can Ferreret, Can Padasset, Can Iluca, Can Magdalè, Ca Na Santa i Can Penyes

Detall del capcer de Can Vador a Marratxinet. Teules Pintades 1809

SA CABANETA

- Conjunt de Sant Marçal: Església. Rectoria. Portal antic del Cementiri. Creu de Terme.
- Cases tradicionals: Cal Secretari Vell, Ca na barrilante, Ca na Joana Aina des Caülls, Cals Fonts, Cas Metge Rafelino, Can Arnau, ca na Paloua, ca don Magi, can Just, can Mas, can Barra d'or, Cas Cabrer
- Possessió de Son Caulelles
- Es Molí. Museu del fang i molí de can Farineta
- Escola Guillem Forteza
- Casal Regionalista de Can Bestard

- Colls de Cisternes : Can Daviu. Cal Secretari Vell. Can Mio. Pou d'en Batlet. Pou d'en Gross
- Jardí de Ca Don Magí
-

Pou d'en Batlet. Camí den Batlet. Sa Cabaneta

Cases de Can Barra d'Or. Carrer de Cristòfol Llompart. Sa Cabaneta.

PÒRTOL

- Escola Vella de Pòrtol. Guillem Forteza
- Molins: Molí des Forn. Moli de Can Marçal i Torre de Can Pere Antoni
- Es Cine
- Convent de les monges
- Olleries: antiga ollereria de Can Monjo Fondo. **Antiga Olleria de Can Palou.** Ollereria de Can Vent. Antiga Olleria de Can Pitxón Vell. Olleria Sa Penya
- Capelleta dels ollers
- Cases tradicionals: Can Roca, Can Josep, antiga Rectoria, cases d'es Moli,, Ca Mestre Tomeu Flor, Can Morlà Vell, Sa Travessa,, Ca na Curta, Can Benet Conjunt de cases del

CONEIXEMENTS DEL TERME MUNICIPAL DE MARRATXÍ. OCTUBRE 2018
carrer de Can Meta, Can Sipere, Ca Madò Porreta, Can Moraduiç, Can Vich i altres cases
tradicionals

Interior de l'antiga Olleria de Can Monjo Fondo,

CAN BENET. Carrer de Can benet, Pòrtol, Casa vilatana i coll de cisterna 1816.

La cisterna de la casa veïna (esquerra), que antigament pertanyia a Can Benet, porta la data de 1816. Per tant situarien aquesta casa entre les darreries del segle XVIII i principis del XIX.

Estam davant una construcció de gran senzillesa i molt poc alterada. És una casa de dos aiguavessos i dues plantes, amb diversos cossos afegits a la dreta, com les solls i la portassa del carro. Fins fa poc, la casa disposava d'una carrera i petit hort al davant, però l'obertura d'un nou carrer al davant l'ha fet desaparèixer.

A la façana podem observar gran nombre de detalls interessants. De baix a dalt observarem els pedrissos, el portal emblanquinat, les restes de l'emparrat, el porxet volat de teules, les finestres del pis, les cantoneres de marès, el fúneral, etc. Bona part de l'interior resta sense modificar i s'hi conserven el trespol de calç, una cuina cega, l'estable enllosat, la pallissa, el forn i el rebost.

ES PONT D'INCA – SANT LLATZET

- Casals Benestants: Can Fluixà. Cal Metge Seguí. Casal Modernista I
- Escola vella de de Guillem Forteza
- Monges Franceses – Col·legi i Capella
- Col·legi La Salle
- La Salle
- Església Parroquial de de Sant Alons
- Fàbrica Suau
- Estació del Tren
- Els antics Hostals, Can Ferrer, Can del Valle
- Cases tradicionals: can Bernat Nadal, Can Vermell
- Barri de Sant Llatzet: Ca la Sencellera, Cas català, can Ballester, can Diego

Casal amb jardí d'estil modernista, disseny atribuït a l'arquitecte Gaspar Bennàssar. Carre Nou . Es Pont d'Inca

ES PLA DE NA TESA

- Escola de Guillem Fortesa
- Església Parroquial de Sant Llàtzer
- Cases tradicionals: Ca sa Molinera, Can Vinagre, Can Pere hoguer, can Macià, Can Diego
- Cases i Molí aiguader de Son Llebre

Can Pere Hoguer. Popular. Camí de son Llebre. Es Pla de Na Tesa

Cisterna de Can Macià. Camí de son Llebre, 33. Es Pla de na Tesa

POSSESSIONS I ALTRES ELEMENTS FORA DEL NUCLIS HISTÒRICS O URBANS

- Son Llebre Cases i Molí
- Son Alegre. Hort i Aljub
- Son Ametler Vell
- Son Verí i Porqueres
- Son Cos. Cases de sa Vileta. Caseta des Figueral
- Son Sureda. Cases amb Capella i sestadors
- Son Sales, sínia i caseta des Figueral
- Cases velles d'es Caülls i Celler. Tafona desapareguda.
- Can Garriga
- Cases de Son Nebot
- Son Macià Negre, Aljub, terrassa enjardinada i Jardí.

- Sistema hidràulic dels Caülls. Font i sèquia. Sínia, Safareig i Molí de cup vertical
- Pont dels Caülls
- Aeròdrom de Son Bonet.
- Portals del cementiri
- Altres :Cas Coronell. Antiga Olleria de Can Biel Seguí. Coll de Cisterna de Son Frau. Molí de Cas Miot. Molí de Son Maiol i cases. Molí des Coscoll. Can Torres, Son Carrió. Son Ros i sa Cova

PONT D'ES CAÜLLS vora l'estació del tren d'es Figueral

Pont sobre el torrent de Coanegra al camí des Caülls, molt proper a l'estació del tren de Marratxí, al Figueral. Es Caülls és una segregació de Son Sales que al segle XIX fou adquirida pels propietaris de la veïna Son Verí. Per tal de salvar l'obstacle que suposava el torrent de Coanegra, els Verí feren construir aquest pont el 1884 per millorar la comunicació entre les seves possessions. Es tracta d'un pont d'un sol ull format per una volta rebaixada amb esperons a les dues cares i contraforts als laterals. Els materials són bàsicament el marès (present a la volta, les cantoneres, les filades superiors i els contraforts) i l'argamassa (als angles superiors del pont).

Són de destacar els dos escuts obrats en marès que flanquegen el lateral de llebeig del pont. El de l'esquerre correspon a la família Verí i el de la dreta als Sales. En el mateix lateral, al centre de l'arcada, s'hi pot veure un crucifix amb els quatre braços acabats en flors de lis. També hi ha la data de 1884. Els dos escuts gaudeixen de la protecció que li atorga la figura de Bé d'Interès Cultural, ja que, de manera genèrica, tots els escuts ho són des de l'any 1963.

Caseta d'es Figueral de Son Cos.

6 L'únic exemple de Be catalogat a Marratxí. L'antiga Olleria de Can Palou

Detall de l' Antiga Olleria de Can Palou. Bé Catalogat. Carrer de sa Bassa Pòrtol

El Consell de Mallorca en la sessió ordinària del Ple que va tenir lloc el 8 de gener de 2001, adoptà, entre altres, el següent acord: Declarar com a Bé Catalogat l'antiga olleria de Can Palou de Pòrtol, Marratxí

Aquest acord s'ha de publicar al Butlletí Oficial de les Illes Balears, i s'ha d'anotar al Catàleg Insular del Patrimoni Històric de Mallorca i comunicar-ho a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears perquè procedeixi a la seva anotació al Catàleg General del Patrimoni Històric de les Illes Balears. Aquest acord s'ha de comunicar als interessats i a l'Ajuntament de Marratxí. Palma, 1 de febrer de 2001 El President de la Comissió de Patrimoni Històric

Antiga Olleria de Can Palou. Bé Catalogat. Carrer de sa Bassa Pòrtol

MEMÒRIA HISTÒRICA

L'artesania ollera de Marratxí va tenir la seva màxima expansió al llarg del segle XIX, però actualment només algunes obradureries han sobreviscut, mentre que la gran majoria han deixat de funcionar, desapareixent del tot o essent reutilitzades per a usos totalment diferents.

Olleries: instal·lacions i equipaments Com s'ha assenyalat, el procés productiu de les olleries ha donat lloc a uns espais i a uns estris que li són propis.

El primer element definitori d'aquests és el caràcter familiar de la producció i per tant totes les olleries es configuren com a dependències auxiliars de l'habitatge familiar, caracteritzat majoritàriament a Pòrtol per edificacions orientades al sud, de dues plantes i un aiguavés, amb predomini del massís amb molt poques obertures i amb coberta de teula àrab. Els materials constructius bàsics són la pedra i el fang.

A la majoria de les olleries una carrera serveix com a eix distribuïdor de la resta d'espais, que tenen funcions determinades i que compten amb els elements característics d'aquesta artesania.

El primer espai indispensable era l'era de batre la terra, posteriorment substituïda normalment per molins de martell. La pols passava a la pica d'escolar el fang, on es pastava. Aquesta pasta es conservava a la sitja. A l'obrador es trobaven el torn que constava de la volada o roda d'abaix, l'arbre o eix i el cap o plat per tornejjar. Les peces tornejadades es ficaven a l'eixugador fins que passaven al forn, generalment del model conegut com a forn àrab. La part baixa d'aquest es coneix amb el nom de cendrer o càmara de combustió, continuant amb el pis perforat per la circulació dels gasos al forn de damunt. A la volta, alcuba, s'obren els fumerals o espiralls per regular el tir. Actualment es tendeix a substituir-los per fons de gas o elèctrics.

MEMÒRIA DESCRIPTIVA:

L'immoble es troba situat en un entorn urbà, amb construccions entre mitgeres, algunes de les quals conserven l'aspecte de tipologia tradicional vilatana que harmonitza amb la construcció aquí descrita, mentre que en d'altres punts s'aprecien intervencions recents que poden variar la configuració tradicional d'aquest entorn.

L'olleria de Can Palou va començar a funcionar a la segona meitat del S. XIX, essent propietari Pere Antonio Palou. Per herència sempre ha estat en mans de la mateixa família fins a l'actual propietari. Va deixar de funcionar l'any 1956.

Actualment el més destacable d'aquesta antiga olleria de Can Palou és que conserva tots els elements propis d'una obradoria de fang. El conjunt, com es pot observar a la documentació gràfica adjunta, presenta forma de U, obrint-se a una carrera central, la qual separa i distribueix les edificacions a dos eixos paral·lels. Al primer eix, de ponent a llevant, adossats i amb orientació nord-sud es troben l'obrador i dues cases de tipologia popular. Al segon eix es troben la resta d'edificacions: era de batre, magatzem de terra i una llarga porxada oberta cap a la carrera.

De les dues cases, la que té paret mitgera amb l'obrador és la més antiga. Les dues tenen planta baixa i pis i les parets són de terra i fang. La primera de dos aiguavessos i la segona d'un aiguavés. A la planta baixa de les dues el portal és allindanat. La primera té al pis un finestró i la segona una finestra i dues finestres balconeres. La primera té adossades dues cisternes de capella amb abeuradors i pasteres.

L'obrador és una edificació d'una planta amb un buc irregular adossat. A l'interior hi ha un forn àrab, de parets atalussades de pedra i fang amb cantoneres de marès, té un petit cos tancat que és l'eixugador del fang. També es conserven els estris propis com és el torn o roda.

L'era que es troba entre el carrer i el magatzem de terra té forma circular amb les vorades de pedra. Actualment està parcialment coberta de vegetació i en mal estat de conservació.

El magatzem de terra és una petita construcció situada entre l'era i el forn que s'obre cap a l'interior de les porxades per un portal allindanat. Les porxades s'obren cap a la carrera per cinc pilars de peces de marès. El sostrat és de bigues de fusta escairades i canyissada, tot sostingut

per la paret de la façana posterior i per bigues recolzades damunt els grans pilars. A l'interior de les porxades hi ha un forn de pa i un estable de construcció més recent. En mig de les porxades hi ha un molí de sang que s'utilitzaven per moldre la pedra galena o vernís i un morter de pedra. Envoltant el tercer pilar hi ha dues piques de marès i un forn de quatre pisos de parets atalussades.

Per una descripció més detallada adjuntem fitxa del Catàleg d'Elements d'Interès Artístic, Històric, Ambiental i Patrimoni Arquitectònic del terme municipal de Marratxí

4. ESTAT ACTUAL DE L'IMMOBLE

Pel que fa al conjunt de l'olleria, aquesta com ja s'ha descrit, fa gairebé mig segle que va deixar de funcionar com a tal, tenint només altres usos residuals i els habitatges, que actualment continuen amb el seu ús residencial. Degut a aquest falta d'ús, la construcció resta avui en dia en un estat d'abandó considerable, com es pot observar a les fotografies que s'adjunten i a les aportades a la sol·licitud i la falta de manteniment que fa que vagi en augment la precarietat de l'estat de conservació, restant, això sí, totes les parts essencials que integraven la mateixa.

La façana de l'obrador i la coberta exterior del coll de la cisterna presenten arrebossats de ciment pòrtland que resulten elements distorsionants. L'interior de l'obrador ha anat servint els darrers anys com a magatzem on s'han anat deixant desordenadament una diversitat d'elements.

La façana de les dues vivendes no presenten en general una elevada degradació, tenint pèrdues de morter de fang a algunes zones i un dels accessos a vivenda un afegit d'uralita sobre el portal, presentant també les persianes i vidrieres divers estat de conservació. Les cobertes de les vivendes necessiten les reparacions de manteniments habituals a tota coberta, així com la col·locació de l'element impermeable.

La carrera i l'era estan actualment cobertes de vegetació i en mal estat de conservació. De fet les herbes han anat creixent per diverses zones on hi havia terra.

Les cobertes de les construccions d'aquesta banda de la carrera precisen també una revisió. Pel que fa al forn, es manté la seva estructura, de quatre nivells, i la més diversa brutícia l'ha anat envaint, havent-se després algunes peces de la part superior.

Les demés parts de l'immoble es troben en un estat de conservació semblant a les descrites fins ara, estat que s'entén que és majoritàriament recuperable, tot i així, en situacions com la present el progressiu augment de la degradació aconsella una intervenció el més pròxima possible.

PRINCIPALS MESURES DE PROTECCIÓ

S'han de mantenir les característiques tipològiques, estilístiques, estructurals i volumètriques actuals, així com els detalls constructius.

S'han de mantenir i a ser possible restaurar tots els elements que estructurin el conjunt, tant de les vivendes i la carrera com la seva relació amb les ollereries: vivendes, carrera, obrador, porxada enfront de les cases dues cisternes amb capella, forn moro, corral, era de batre, magatzem de terra, dependències auxiliars incorporades.

S'han de mantenir les façanes actuals amb els seus elements estilístics bàsics i la seva configuració admetent només petites modificacions.

De l'interior de les vivendes, s'ha de mantenir la seva estructura tipològica i elements etnològics o tradicionals que pugin contenir, admetent petites modificacions que la facin habitable segons les necessitats actuals.

TEMA 3. NUCLIS DE POBLACIÓ I GUIA DE CARRERS

1. Nuclis de Població.

1.1. Gentilicis. Topònims de Marratxí

Gentilicis

Marratxiner marratxinera (Marratxí o Marratxinet)

Portolà portolana (Pòrtol)

Cabaneter cabanetera (sa Cabaneta)

Pontdinquera pontdinquera (es Pont d'Inca)

Pladenateser pladenatesera (es Pla de Na Tesa)

Toponímia a Marratxí

EL Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears (NOTIB) és un projecte vinculat a la UIB, al departament de Filologia Catalana i Lingüística General i a l'Institut d'Estudis Catalans (ICE). Consisteix en l'aplec i presentació de la llista dels topònims actuals no urbans de les Illes Balears.

Els seus objectius són, entre d'altres, oferir una ample mostra de la toponímia actual no urbana, actualitzar les dades toponímiques, orientar als usuaris dels topònims en els aspectes gràfics i formals d'acord a la normativa ortogràfica i gramatical vigent, ajudar a l'administració en la tasca de retolació, entre d'altres.

Llistat de Marratxí:

Aeròdrom de Son Bonet	Can Carbonell
Alzines des Caülls	Can Catiu
Bosc de Son Cauelles	Can Catlari
Ca la Bolla	Can Cerdà
Ca la Forca	Can Cionet
Ca Madò Paliva	Can Costella
Ca n'Arbona	Can Danús
Ca na Mira	Can Domingo
Ca na Xesca	Can Falconer
Ca s'Anglès	Can Farineta
Ca s'Indiot	Can Feliu
Camí d'Establidors	Can Flasquet
Camí d'Establidors des Caülls	Can Forner
Camí de Can Domingo	Can Garriga
Camí de Muntanya	Can Goi
Camí de Muro	Can Gramenera
Camí de n'Olesa	Can Mates
Camí de sa Bomba	Can Meta
Camí de sa Cabana	Can Mulet
Camí de sa Comuna	Can Parrisco

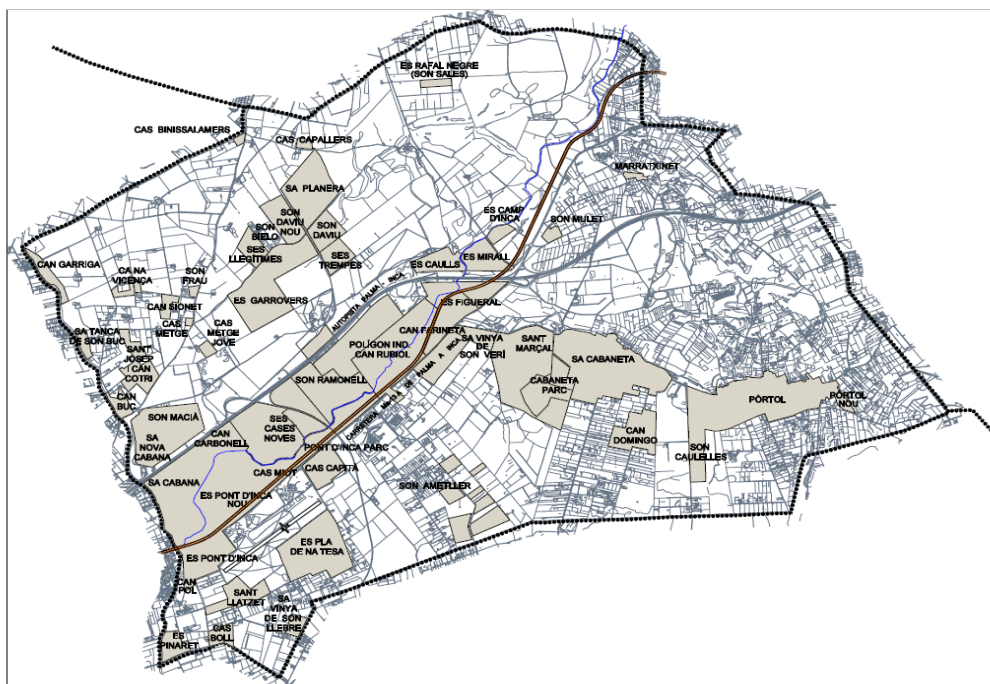
CONEIXEMENTS DEL TERME MUNICIPAL DE MARRATXÍ. OCTUBRE 2018

Camí de sa Costa d'en Mas	Can Pi
Camí de sa Fita	Can Pinso
Camí de sa Garriga	Can Pirris
Camí de Sant Jordi	Can Pistola
Camí de So n'Alegre	Can Pol
Camí de Son Frau	Can Putxet
Camí de Son Llebre	Can Quelet
Camí de Son Macià	Can Rafel
Camí de Son Sales	Can Ramonell
Camí des Caülls P	Can Redó
Camí des Jardí d'en Ferrer	Can Ribes
Camí des Pinaret	Can Roqueta
Camp d'en Xoroll P	Can Ros des Camp d'Inca (tb. Can Ros)
Camp d'Inca	Can Rubiol
Can Baix-sol P	Can Tomeu de sa Fita
Can Barbut	Can Toni Toni
Can Barrera	Can Torres
Can Bóta	Can Vador
Can Bronquet	Can Vador Nou
Can Buc	Can Vador Vell P
Can Cadella	Can Valent
Can Cama	Can Valentí
Can Canut	

Can Vellet	es Garrovers
Can Vic	es Pinaret
Cas Balaguers	es Pinaret d'en Trujillo
Cas Boll	es Pinaret Nou
Cas Cabrer	es Pinaret Vell
Cas Capellers Nou	es Pla de na Tesa
Cas Capità	es Pont d'Inca
Cas Coix	es Pont d'Inca Nou (tb. Ca n'Esbert)
Cas Coronell	es Rafal
Cas Doctoret	es Sestadors
Cas Garriguer	Església de Sant Marçal
Cas Marquès	Garriga de Son Caulelles
Cas Matalasser	Hort d'en Gil
Cas Me P	Hort d'en Ros
Cas Metge	Hort de Can Mas
Cas Metge Nou	Hort de Son Caulelles
Cas Pobres	Hort de Son Verí
Cas Sastre	la Verònica
Cas Sereno	Marratxinet
Cas Sucrers	Molí de Son Malloí P
Cas Teixidor	Molí des Coscolls
Cas Teixidor Nou	Peguera
Cas Teixidor Vell	Pi Gros de Son Sales
Cas Xocolater	Pinar Gran de Son Verí
Caseta de Son Cós	Pinaret Nou
Cementeri de Son Blanc (tb. es Cementeri)	Pinaret Vell P
Cimentera des Puig Blanc	Pla de Son Nebot
Clot de s'Argila	Pleta de So n'Alegre
Comellar Fondo	Pleta des Balaguers
Comuna de Can Domingo	Pont des Torrent Gros
Costa d'en Mas	Pòrtol
Cova de Can Torres (tb. Clots de Can Guidet)	Pòrtol Nou
Cova de Son Caulelles	Pou de Can Gros
Cova de Son Pelat	Pou de Can Vador Vell
Cova des Boc	Pou de Peguera
Coves de Can Guidet	Pou des Batlet
Coves de Son Cós	Pou des Coll
es Antigons	Pous de s'Aigua
es Camp d'Inca	Puig Blanc
es Caülls	Puig de Son Cós
es Coscolls	s'Engegada
es Figueral	s'Escorxador
s'Esvait	s'Estació
sa Bomba	Son Conill
sa Cabanassa	Son Cós
	Son Creuer
	Son Daviu

sa Cabaneta	Son Daviu Nou
sa Coma	Son Ferrà
sa Cometa	Son Frau
sa Comuna	Son Frau de Baix
sa Corona de Son Cós	Son Frau de Dalt
sa Fita	Son Genovès
sa Garriga	Son Guillem
sa Talaia	Son Josep
sa Tanca	Son Llebre (tb. Son Llebre Vell)
sa Tanca d'en Cella	Son Llebre Nou
sa Tanca de Can Barra d'Or	Son Macià
sa Teulera	Son Macià Negre
sa Vileta (tb. sa Vileta de Son Cós)	Son Mallol
sa Vinya	Son Mulet
sa Vinya des Caülls	Son Nebot
Sant Marçal	Son Pi
Sementer de Can Bronquet	Son Pisà
Sementer de Cas Pobres	Son Pisanet
Sementer de Son Creuer	Son Ramonell
Sementer de Son Sales	Son Ramonell Nou
ses Atzavares	Son Sales
ses Basses	Son Saletes
ses Clotes	Son Sureda
ses Clotes de sa Cabaneta	Son Verger
ses Llegitimes	Son Verí
ses Setze Quarterades (tb. ses Setze)	Son Verí Nou
ses Timbes	Son Vivot
ses Trempes	Tetuan
Sínia de Son Verí	Torrent de Coanegra
Síquia des Caülls	Torrent Gros
So n'Alegre	
So n'Ametler (tb. So n'Ametler Vell) P	
So n'Ametler Nou	
So n'Ametleret	
So n'Horrac	
Son Bieló	
Son Blanc	
Son Bonet	
Son Carrió	
Son Caulelles	

Can Buc
 Can Carbonell
 Can Domingo
 Can Farineta
 Cas Capità
 Cas Xocolater
 es Caülls
 es Figueral
 es Garrovers
 Planera
 Pòrtol Nou
 Sant Marçal
 So n'Ametler
 Son Caulelles
 Son Frau
 Son Macià
 Son Ramonell
 Son Verí

Plànol dels topònims dels diferents nuclis de població de Marratxí. Vegeu Plànol 6 de l'annex

1.2. Els nuclis històrics. Marratxinet. Etimologies

Marratxinet

Va ser el nucli urbà del terme fins a final del segle XVII, en què es començaren a establir diverses possessions que, amb el temps donarien lloc als nuclis més importants. Fou cap del municipi i fins ben passada la segona meitat del segle XX no rebé l'actual nom de Marratxinet. S'hi arriba per l'antic camí de Muro/ carretera vella de Sencelles. A principi de segle XXI hi havia una

trentena de cases, actualment si han construït alguns grups d'adossats. O cases de nova planta que en certa manera desvirtuen el llogaret, al no seguir les pautes constructives tradicionals, Antigament només hi havia el carrer de la font actualment s'han denominat varis noms nous de Carrers. Els habitants de Marratxinet, antigament anaven a treballar a Son Sureda, Es Caülls i Son Sales. Hi ha un petit oratori depenent de Sant Marçal. Hi va haver un convent de monges franciscanes, que actualment reconverit en un hotelet rural "Asis Marratxinet". Fins 1963 no hi arribà l'electricitat. Es l'únic lloc on conserven teules pintades del municipi.

Etimologies

Marratxí. Documentat en les formes *Marraxi* (1242) i *Barraxino* (1248). Hi ha diverses interpretacions: segons Francesc de Borja Moll i Antoni Maria Alcover prové de l'àrab *marraksi'*, marroquí o nadiu de Marràqueix. Josep Coromines i Mascaró Passarius creuen pot venir del mossàrab, d'un derivat romànic de BARRACA. Miquel Barceló es partidari que pot provenir de *Marràqush*, regió del Magrid, arribada durant la dominació islàmica (903-1229) de grups tribals berbers procedents del Magrid.

Marratxinet. Es començar a utilitzar a partir de la segona meitat del XX s'ha acabat d'implantar.

Pòrtol. Consignat ja a Alqueria Portula (1242), Portula (1407), Portul (1656) i Portol (1785). Francesc de Borja Moll i Antoni Maria Alcover creuen deriva del llatí PÖRTÜLU "Portet", malgrat l'allunyament a la mar ni estar entre muntanyes fan poc comprensible aquest origen. Joan Coromines i Mascaró Passarius, és un mossarabisme derivat de PORTÂLE, que prové del llatí PORTA, en sentit com "Portal".

Sa Cabaneta. Documentat com La Cabaneta (1745). Els investigadors coincideixen que es tracta d'un mot català diminutiu de Cabana (Cabanya)

Es Pla de na Tesa. Apareix per primera vegada a 1816, el 1789 hi havia un grup de cases en feu dels Torrella de Son Ametler. El nucli es consolidà a finals del XIX. Pla és Pla, i Tesa segons Francesc de Borja Moll i Antoni Maria Alcover, un nom de persona Teresa. Joan Coromines diu que és un nom de lloc personificat en l'orografia mallorquina i tsa prove de TENSUS, -SA 'tes, estès'

Es Pont d'Inca. Documentat el 1889. Nucli format el darrer terç del XIX. Mascaró Passarius assenyala dues interpretacions tradicionals. Denominació que rebia el pont per on passa la carretera d'Inca (compartida també per Joan Coromines i antic terreny d'un propietari que era de llinatge Pont i natural d'Inca.

1.3. El creixement urbanístic a partir dels 70 (s. XX). Noves urbanitzacions

A partir de la dècada dels 60 del segle XX es començaren a crear urbanitzacions o parcel·lacions de nova planta, algunes de les quals, avui encara estan sense legalitzar. encapçalades per Can farineta i Es Figueral (1965-69), Cas Capità (1966), Sa Cabana (1972), Pòrtol Nou (1973), Son Ramonell Nou (1973), Can Carbonell (1974), es Garrovers (1975), Son Caulelles (1978), Es Pont d'Inca Nou (1979) Es Caülls 1987, Cas Miot (1988), Pont d'Inca Parc (1989, son Ametller, Son Daviu Nou, Ses Llegítimes, Planera, ses Trempes, can Buc,..

El corredor de la carretera d'Inca amb totes les urbanitzacions pujant a l'esquerra, els grans Magatzems i els espais d'esplai i oci han canviat totalment la fesomia de municipi i han provocat un creixement molt accelerat.

2. Guia de Carrers.

2.1. Breu introducció històrica a la denominació de carrers.

La denominació de carrers es competència dels Ajuntaments i com a tal els governants són els que decideixen quin nom designen. Al llarg de la història sobretot el segle XX hi ha hagut alguns canvis molt substancials en la denominació de carrers a causa dels diferents períodes polítics. Els diferents canvis polítics del s. XX, sobretot en quan a nom de persones o referències pròpies de determinades ideologia, han provocat el canvi de mols de noms de carrers. La Normalització lingüística també va afectar en el seu moment en el canvi de denominacions o bé la seva normalització al català. Avui la tendència és fer els reculls de toponímia antiga, o propera al lloc on s'ha de designar el nom; també es segueix una línia més abstracta de recull de noms temàtics: flors, agents geogràfics, possessions, aucells, etc.

2.2. Expedients de denominació de Carrers. Competències en la denominació

La denominació de carrers és competència dels Ajuntaments. Fins a l'any 1991 era el Ple que prenia els acords a proposta de les Comissions corresponents, per exemple a Marratxí a al dècada dels 80 del segle passat era la Comissió de Governació la que feia les propostes dirigides al Ple. A l'any 1991 el Ple va passar la competència de la denominació de carrers a la Comissió de Govern i a l'any 2004 les delegacions d'aquesta passaren a la Junta de Govern Local.

Actualment és la Comissió Informativa de Cultura la que presenta les propostes de tot el referent amb els noms de carrers i són aprovades per la Junta de Govern local. Un dels objectius en al denominació de carrers de la regidoria de Cultura de Marratxí és treballar per normalitzar i recuperar la toponímia tradicional com a valor cultural i per tant intentar que les denominacions estiguin arrelades en el entorn municipal. Així, a l'hora de denominar i de normalitzar els noms de carrer, es té en compte la utilització de noms de zones del terme, llocs, topònims, per tal de donar a tota la seva barriada una homogeneïtat de noms i facilitar la tasca dels usuaris o les administracions. També s'analitza els diferents noms de carrer del nucli ja existents per donar una certa homogeneïtat en el mateix nucli o urbanització.

Quan es dur a terme l'aprovació d'un canvi o nom nou de carrer, la documentació corresponent es notifica a diferents àrees del propi ajuntament com son Padró i Estadística, Bens (notificadors), Urbanisme i Policia Local; a la vegada es remet a la Gerència Territorial del Cadastre, a l'empresa pública Marratxí XXI, a la Guardia civil, centre de Correus, Centre de Salut, Centres electricitat (GESA) i Telefònica.

2.3. Publicacions i guies de carrers de Marratxí.

2.3.1. Així és Marratxí

A l'any 1993 l'ajuntament va publicar el llibre Així és Marratxí. Fou la primera vegada que es posava a l'abast del públic un llibre on hi apareixien el plànols dels diferents nuclis de població i estaven senyalitzats els noms de carrers. Suposava en aquells moments una eina important per la localització de qualsevol carrer. Apareixien els noms de carrers de Pòrtol, sa Cabaneta Es Figueral – Can farineta, el polígon industrial de Can Rubiol, Es Pont d'Inca, Es Pont d'Inca Nou, Sa Cabana i benestar, Son Macià, es Pla de Na Tesa, el petit barri de Sant Llatzet, cas Capità i Es Garrovers.

Respecte a la denominació de carrers suposà una estat de la qüestió del moment i fou una font molt utilitzada com a guia de carrers fins a les darreries del segle passat, malgrat estava limitada a tots els carrers actualitzats abans de 1993.

2.3.2 Guia de Carrers del terme municipal de Marratxí

A l'any 2001 l'ajuntament va editar per primera vegada una guia de carrers del terme municipal, realitzant una segona edició el 2004 (que no fou revisada, ni actualitzada).

La guia inclou una mínima presentació històrica de Marratxí assenyalant les dades més importants de festes, fires i mercats, recomanació de visites d'interès i un llistat del telèfons del centres i organismes oficials, parròquies, apotecaries i centres educatius a més de tots els batles de barri existents en el moment de l'edició. Aquesta guia, a partir del nomenclàtor de carrers, ordenats alfabèticament i assenyalant el nucli de població o urbanització on es troben, i de 52 plànols representava gràficament i ben senyalitzats tots els carrers del municipi.

En ell hi podem trobar tots els noms de carrers i la ubicació de centres oficials i dependències municipals que hi havia al 2001. És una eina fonamental per localitzar els carrers malgrat no hi apareixen tots els que se denominaren fins a la actualitat.

2.3.3 Denominacions de carrers 2003 – 2018.

En aquest apartat inclourem un llistat en tots els noms de carrers que s'han dut a terme des de l'any 2003 fins a l'actualitat (2018). Els de l'any 2001 apareixen a la guia de carrers i l'any 2002 no es va designar cap nou nom de carrer.

DENOMINACIÓ DE CARRERS DEL 2003 AL 2018. APROVATS PER JUNTA DE GOVERN A PROPOSTA DE LA COMISSIÓ INFORMATIVA DE CULTURA

2003.

Designar a la zona Polígon 12 urbanització Can Pol: el carrer A amb el nom de **Carrer de Ca na Xica**, el carrer B amb el nom de **Carrer de Can Malvasia**, el carrer C amb el nom de **Carrer dels Hostals** i el carrer D amb el nom de **Carrer de Jaume Ribas Ribas**

Canvi de nom: el tram conegut com a Carrer Bonavista de Pòrtol el qual va del carrer Escola al carrer Xeremiers amb el nom: **Carrer de Martí Serra (batle)**

Designar el tram que va des de l'actual carrer Cabana fins al carrer de sa Farinera amb el nom de **Carrer de Xesc Forteza (actor)**

El tram que va des de l'actual Carretera d'Inca (C-713) fins a l'encontrada amb les vies del tren just passada l'encontrada amb el carrer de Can Barrera amb el nom de **Carrer de Can Radó**

De la unitat d'execució 5.8 i 5.10 acompanyat d'un plànol de la guia de carrers amb el nom de travessia Cabana -2, el carrer A amb el nom de **Carrer de Sebastià Seguí (metge)** i el carrer B amb el nom de **Carrer de Maria Rigo (comare)**.

2004

Nom de plaça, la qual ve acompanyada d'uns plànols de situació a l'espai públic que es troba entre el CPC Blanquerna, el Poliesportiu i els carrers dels Caülls i carrer de Montcaire amb el nom de **Plaça del Pont d'Inca Nou**.

Eliminar el nom del carrer Can Pol ja que actualment no existeix a causa del nou entramat de la urbanització Polígon 12 de Can Pol i part d'ell va passar a denominar-se Carrer de Ca na Xica.

2005

De la unitat d'execució 4.7 i 4.8 i dels carrers situats al revolt entre el camí de Sant Llatzet i Camí de Can Frontera, el carrer **A: Carrer de Can Sitjar**, el carrer **B: Carrer de Can Consciència**, el carrer **C: Carrer de Can Cabellut**, el carrer **D: Carrer de Can Ballester**, el carrer **E: Carrer de Can Frissa** i el carrer **F: Carrer de Can Baix Sol**.

Es Pla de Na Tesa els nom de carrers, de la unitat d'execució 4.1, dels carrers oberts nous entre el Carrer General Weyler i el camí de Son Alegre, el carrer **A: Carrer de Can Fàbregues**, el carrer **B: Carrer de Can Ribes**, i el carrer **C: Carrer de Vicenç Mates Frau (obrer major de Sant Llätzer)**.

A la unitat d'execució 5.6 del carrer oberts nou entre el Carrer de Xesc Forteza i Carrer travessia de Cas Vicari, el carrer **A: Carrer de Rafel Cifre Vila**.

A la unitat d'execució 4.5 i 4.6 d'Es Pla de Na Tesa dels carrers oberts nous entre el Camí de Can Frontera i el Camí de Son Llebre, el carrer **A: Carrer de Can Mena**, el carrer **B: Carrer de Can Donat** i el carrer **C: Carrer de Can Valls**.

Nom de plaça, de darrera les finques ubicades al carrer de Marià Gomez Ulla, metge amb el nom de **Plaça de Jaume Company "folklorista"**.

2006

A Pòrtol dels carrers nous entre el Carrer de Sa Bassa i el Carrer de la Trinitat, el carrer **A: Carrer de Can Pitxón**, i del carrer situat entre el carrer de Sa Bassa i el carrer de Can Pericàs, carrer **B** amb el nom de **Carrer de Can Benet**.

A Marratxinet dels carrers o travessies de l'únic carrer de Marratxinet, el Carrer de la Font amb el següents noms:, el carrer **A** amb el nom de **Carrer Costa de Ca na Lluca**, del carrer **B** amb el nom de **Carrer de Can Magdalè**, i del carrer **C** amb el nom de **Camí de Cas Moliner**.

2007

Es Pont d'Inca del carrer obert nou entre el Carrer del Germà Benilde i el camí de Sant Llatzet, el carrer **A: Carrer de Sor Amparo Matheu (Germana Agustina)**.

L'actual **plaça de l'església de Pòrtol**, sense nom, amb el nom de **Plaça de Guillem Rigo (Rector)**.

Designar nom de carrers, dels diferents nuclis rurals amb el següents noms:

Al nucli urba-rural de **Can Garriga**, el carrer **A:** de **Carrer del Romaní**, i del carrer **B:** **Carrer de l'Alfabeguera**.

Al nucli urba-rural de **Can Sionet**, el carrer **A:** **Carrer de Can Sionet**, i del carrer **B:** **Carrer del Garballó**.

Al nucli urba-rural de **Son Ametler VII Fase**, el carrer **A:** **Carrer de l'Ullastre**, i del carrer **B:** **Carrer de l'Alzina**.

A sa Cabaneta dels carrers oberts nous entre el Carrer de Sant Vicenç Ferrer i el Carrer de la Mare de Deu de Lluc, el carrer **A: Carrer de Can Monserrat** i del carrer situat entre el carrer de Can Boi i el carrer de s'Aigua, carrer **B** amb el nom de **Carrer de l'Era de Batre**.

2008

Designar nom de carrers, dels nuclis rurals amb el següents noms:

Al nucli rural **de Son Ametller NR-8 a la Fase 3**, el carrer **A** amb el nom de **Carrer del Magraner**, i del carrer **B** amb el nom de **Carrer del Lledoner**; i a la **Fase 5**, el carrer **A** amb el nom de **Carrer de la Figuera**, el carrer **B** amb el nom de **Carrer del Roure** i el carrer **C** amb el nom de **Carrer del Llorer**.

Al nucli **Ses Trempes-urbà**, el c. **A** amb el nom de **Carrer del Càrritx**, el carrer **B**, **Carrer de la Murtera**, i el **C** amb el nom de **Carrer de la Savina**.

Vial que va del carrer de Can Mas fins al camí de Cas Moliner (del Terme Municipal de Palma) de Es Pla de Na Tesa, el carrer **A: Carrer d'Inés Ribera**, i del nucli rural NR7 de Sa Vinya de Son Llebre, el carrer **B: Carrer de sa Vinya de Son Llebre** i del carrer C: **Carrer de Son Horrach**.

Al nucli **es Pla de Na Tesa UE- 4.4**, el carrer **A** amb el nom de **Carrer de Gaspar Lladó**.

2009

Al nucli urbà de la Urbanització Son Verí al tram comprés entre la carretera Ma3016 i el carrer Alexandre (pintor), amb el nom de **Carrer de Ricardo Anckermann** i a la Urbanització Sant Marçal al tram comprés entre els carrer de Pere Bennassar (pintor) i el carrer de Mestre Lluc Mesquida amb el nom de **Carrer del Formiguer**.

Designar nom de plaça, es pla de Na tesa a l'espai públic que es troba entre el carreró de Can Coll i el carrer de Can Cal-lari amb el nom de **Plaça de Can Barceló**.

A la parcel·lació de Ses Llegítimes: el carrer A amb el nom de **Carrer del Moraduix**, el carrer B amb el nom de **Carrer de l'Herba Sana**. el carrer C amb el nom de **Carrer de l'Herba Lluïsa**. el carrer D amb el nom de **Carrer de l'Espígol**, el carrer E amb el nom de **Carrer de la Camamilla**.

A la parcel·lació de Son Daviu Nou: el carrer A amb el nom de **Carrer del Pebreboner**. el carrer B amb el nom de **Carrer de la Mata**, el carrer C amb el nom de **Carrer del Fasser**. el carrer D amb el nom de **Carrer del Bellaombra**. el carrer E amb el nom de **Carrer del Tamarell**, el carrer F amb el nom de **Carrer del Plater**.

A la parcel·lació de Son Daviu: el carrer A amb el nom de **Carrer del Nespler**. el carrer B amb el nom de **Carrer del Ginjoler**, el carrer C amb el nom de **Carrer del Codonyer**.

2010

Canvi de nom a Es Pla de na Tesa al tram comprés entre el carrer del general Weyler i la Plaça de Can Barceló que actualment es denomina carreró de Can Coll (vegeu plànol), canviar pel nom de **Carrer de Pere Duràn (folklorista)**.

Canvi de nom de carrer, de la parcel·lació de Ses Llegítimes: el tram que arrenca del camí de Muntanya fins al final de l'actual parcel·lació ses Llegítimes que actualment es denomina carrer del Moraduix, canviar pel de **Carrer de ses Llegítimes**.

2011

Al Polígon Industrial de Marratxí al dos vials d'accés procedents de la Ma-13A situats al Km 8 (des de el Pont d'Inca) i Km 8,500 (des de Es Figueral) aproximadament; trams que van des de la Ma-13A fins al Carrer dels Licorers, amb el nom de **Vial d'accés al Polígon de Marratxí**.

El camí situat en sol rústic, Polígon 1, el qual arrenca del Camí des Jardí d'en Ferrer i dona accés a varies finques situades al costat de l'Autopista, camí marcat segons plànol adjunt, amb el nom de **Camí del Xaragall**.

2012

Nom al camí d'ús públic de la parcel·lació Sa Tanca de Can Buc el qual comença al camí de sa Fita amb el nom de **Camí de sa Tanca de Can Buc**.

A la parcel·lació Son Bieló, el carrer que te entrada pel camí de son Sales a dita parcel·lació amb el nom de **Carrer de Son Bieló**.

2013.

A la urbanització de can Domingo de sa Cabaneta U.E. 2.05, el vial que va del camí de Can Domingo (Travessia de Can Domingo) i no te sortida el carrer **A** amb el nom de **Carrer de Bernat Pomar (música)**.

A la zona del Festival Park SAU RT-6.4, amb la denominació circumstancial de vial A al qual arrenca de la carretera Ma-13-A i acaba a l'accés de Festival Park, el carrer **A** amb el nom de **Carrer d'Antoni Planas Juan (comandant aviació 1961-2011)**.

All camí d'ús públic de la parcel·lació de Cas Capellers i altres el qual comença al camí de Muntanya i dona accés als habitatges de Cas Capellers i altres sense sortida amb el nom de **Camí de Cas Capellers**.

Canviar el següents noms: A la urbanització de Sant Marçal canviar el nom de Carrer de la Botilla que va del Carrer de Gabriel Pinya (música) al carrer de l'àmfora amb el nom de **Carrer de Bernat Pomar (música)**.

A sa Cabaneta, a una travessia de Can Domingo canviar el nom de Carrer de Bernat Pomar (música) amb el nom de **Carrer de s' Engogada**.

2014

Designar al camí d'ús públic que va del camí de sa Fita i arriba al camí dels Establidors de son Nebot amb el nom de **Camí de Toni Morlà (Cantautor)**.

Al carrer de Pòrtol que va del carrer de la Rectoria fins al carrer de l'Escola amb el nom de **Carrer de la Constitució**.

2015

Al carrer que va del carrer de la Camamil·la fins al Carrer del Pebreboner amb el nom de **Carrer de la Farigola**.

2016

Normalitzar els noms de carrer del nucli de Can Farineta que a continuació es detallen:

Nom normalitzat i vigent a dia d'avui	Nom correcte i que es proposa normalitzar/rotular
Carrer Prínceps d'Espanya	Avinguda Prínceps d'Espanya
Carrer Marquès de Mondéjar	Avinguda Marquès de Mondéjar
Avinguda del Cid	Carrer del Cid

2017

Designar nom al carrer de Pòrtol que va del carrer de la Roca Llisa fins al Carrer Major amb el nom de **Carrer de Toni Roig (músic i escultor)**.

2.3.4 Altres eines de localització de carrers

Google Maps

<https://callejeando.com/Mapa/Baleares/callejero-marratxi.htm>

<https://marratxi.callejero.net/>

BIBLIOGRAFIA

ARAMBURU, J.; GARRIDO, C. i SASTRE, V. : *Guia Arqueològica de Mallorca*. La Foradada. Palma. 1994.

Àrees Naturals d'Especial Interès. ANEI. S/ Llei 1/1991 d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears.

Catàleg d'arbres singulars de la comunitat autònoma de les Illes Balears (1991-2005). Conselleria de medi Ambient. Govern de les Illes Balears.

Catàleg de camins del terme municipal de Marratxí. Consell de Mallorca. FODESMA. 1998.

Catàleg d'Elements d'Interès Artístic, Històric, Ambiental i Patrimoni Arquitectònic del Terme Municipal de Marratxí. Revisió. Ajuntament de Marratxí. 1998.

COLL, M. : *Terrissers i Ceramistes Marratxí 2001*. Ajuntament de Marratxí. 2001

DIVERSOS AUTORS: *I Jornades d'Estudis Locals de Marratxí 1995*. Ajuntament de Marratxí. 1996.

DIVERSOS AUTORS: *II Jornades d'Estudis Locals de Marratxí 1997*. Ajuntament de Marratxí. 1998.

DIVERSOS AUTORS: *III Jornades d'Estudis Locals de Marratxí*. Ajuntament de Marratxí. 2002.

DIVERSOS AUTORS: *IV Jornades d'Estudis Locals de Marratxí*. Ajuntament de Marratxí. 2017.

ENSENYAT Y PUJOL, B.: *Historia de la Baronia de los Señores Obispos de Barcelona en Mallorca: comprende los pueblos de Andraig y s'Arracó, Calvia, Capdellá, Puigpunyent, Estallenchs, Marratxí, el llano de san Jorge y la parroquia de Santa Cruz de Palma*. Tom I. Palma. Escuela Tipográfica Provincial. 1919

Guia de Carrers de Marratxí. Edicions Cort. Palma. 2004

Gran Enciclopèdia Catalana. 24 volums. Barcelona. 1986.

Gran Enciclopèdia de Mallorca. Diversos Volums. Editorial Promomallorca. Palma 1990.

LLABRÉS RAMIS, J. : *La Ceràmica Popular a Mallorca*. Estudios monogràficos del museo Arqueológico La Porcíncula. Ciutat de Mallorca. 1972

LLEI DE PATRIMONI HISTÒRIC DE LES ILLES BALEARS. Conselleria de Cultura. Govern de les Illes Balears. 1999.

LLOFRIU, P. : *Els arbres singulars de Marratxí*. Generacions de Vida. Ajuntament de Marratxí. 2002.

MASCARÓ PASSARIUS, J. : *Mapa general de Mallorca*. Integrat per 52 làmines i croquis topogràfic a escala 1:31.250. Palma 1952-66.

Corpus de toponímia de Mallorca. Palma 1962.

MASSOT I MUNTANER, B; MUT I SUREDA, M. : *Pòrtol guia d'Olleries*. Ajuntament de Marratxí 1989.

MOLADA I PRADAS, B.; RAMIS, G. : *Així és Marratxí*. Ajuntament de Marratxí. 1993.

MORRO VENY, G. : *Marratxí durant els segles medievals*. Editorial Documenta balears. Palma. 2006

OLIVER, J. ; SEGUÍ I AZNAR, M. : *Guillem Forteza, arquitecte escolar*. Palma 1993

ROSSELLÓ, G. i COLL, B. : *Ceràmica popular a les Balears*. Institut Balear de Disseny. Palma 1997.

SBERT, A.; SIMON, P. : *Catàleg d'edificis i Elements Arquitectònics protegits de Marratxí*. Ajuntament de Marratxí, 1987.